

Як мали бути Русини виховлёваны любити словеньскый штат

Міджі мало одкрыты капітолы в історії Словеньска в роках 1939 – 1945 патрять і русиньскый народностный вопрос. Русини заселяли в часі першой Чеськословеньской републіки скоро ціле выходне Словеньско з найвекшов концентраціо в окресах Міджілабірці і Стропков. Політичным центром Русинів на Словеньску був Пряшів, де мала свій центр і грекокатолицька єпархія. Быв то і центр освіты русиньской інтелігенції, в котрім але жыло лем мало Русинів.

Русиньскый вопрос і vznik словеньского штату

По підписаню Мніховского договору ся вказало, же русиньска інтелігенція і політична репрезентація Русинів, котры жыють на Словеньску і котру творило пару учителів і грекокатолицьких священників, не є приправена на зміны, які мали настати. Выголошін автономії Словеньской країны в октобру 1938 і наступ Глінковой словеньской народной партії (ГСНП/Hlinkova slovenská ľudová strana – HSĽS) оддалёвав русиньскых політиків выходного Словеньска од їх дотогдышньої практики – сповёваня народностных вопросов Русинів з політичным програмом і діятельством партії на Підкарпатській Руси.

Людацькый режим на Словеньску вказав мало порозуміння про політичны і народностны пожадавки Русинів і так, хочь тогдышня політична репрезентація Русинів была готова сполупрацювати із Словаками в рамках тогдышніх границь автономной Словеньской країны, русиньскый вопрос був міморядно чутливый.

В околиці Міджілаборець і Вышнёго Свідника были протисловеньскы демонстрації, списовали ся меморандумы і росшырёвали ся пропагандны материалы о припоїню „Пряшівской Руси“ ку Підкарпатській Руси і вигнанню Словаків з „руської землі“ іші і в першых місяцях року 1939. Взык самостатного словеньского штату 14. марца 1939 і наслідне обсаджіня території тогдышньої Підкарпатской Руси і части выходного Словеньска мадарьсков армадов значили дефінітивну ізоляцію Русинів, жыючих на Словеньску.

Містны представителі Русинів пробовали самы заложыти властну політичну партію – Руську партію, а докінця подля взору Глінковой гварды плановали заложыти Руську гварду. Тоты активіты ся але не стрітили з порозумінём представителів ГСНП і в маю 1940 словеньскы уряды затримали цілу документацію о приправлёваній партії і заперли члена приправного вибору партії **Василя Карамана**.

Од кінця рока 1939 ся на Словеньску активізовали представителі української меншыны, котры мали свої предствы о розвитку сітуації на выході нового штату. Під веджінем Войтеха Гелеткы, урядника Словеньской народной банкы в Братіславі, декларовали, же русиньске жытельство выходного Словеньска є єднов з голузок великого українського народа. З їх ініціативы обновило у Пряшові свою роботу проукраїнскы орьєнтоване культурно-освітнє общество *Просвіта*.

Братіслава, але і регіональны штруктуры людацького режиму страчали орьєнтацію у виострюючій ся сітуації на выході штату. Кідь у фебруарі 1940 передали представителі української орьєнтації жупанови Шарісько-земплінской жупы Штефанови Гашшікови меморандум адресоване владі, Гашшік інформовав міністра внуторных діл Ф. Дюрчаньского, же членом делегації повів: „Словеньска влада не знаєть, з кым має властно за Українців ці за Русинів выїдновати. Суть ту вшеліякы групы, котры мають протиходны ідеологічны інтересы і котры ся на смерть ненавидять, взаємно ся перенаслідують.“

Неясна сітуація і роспоры тримали цілый рік 1940. Кінцём рока ся русиньскый народностный вопрос проявив з великов силов при списованю людей. Кідь пряшівскый грекокатолицькый єпископ **Павел Гойдіч** ослівив грекокатолицьких священників, жебы і наперек роспорам ініціювали вірників к єднотному приголошіню ся за Русинів, людацькый режим на то зареаговав репресіями проти тым священникам, котры вызву єпископа Гойдіча наслідовали, і засяг до выслідків списованя людей.

Взык тыжденника „Новое время“ в Міджілабірцях

Восени року 1940 ся ініціативы хопили русиньскы активісты, знову переважно учителі містных школ, зьєдинены навколо Общества А. Духновича, котре в тім часі розвивало свою роботу в єднім з русиньскых центрів – в Міджілабірцях.

Вислідком їх діятельства і братіславских інтервенцій на Генералнім секретаріаті ГСНП было меморандум, котре „малы русиньскы робітници“ передали міністрови внутра Александрови Махови кідь був на навчіві на выходнім Словеньску – 1. децембра 1940. Жадали в нім поволіня на выдаваня русиньского часопису, зареґістрованя русиньской політичної партії, помірно заступлїня Русинів і Українців у штатных службах і адекватну інвестічну політику на выході Словеньска. Реакція міністра Маха пришла скоро. Централа штатной безпечности (ЦШБ/Ústredňa štátnej bezpečnosti – ÚŠB) уж 9. децембра 1940 приказала жупанови Гашшікови выповнити єдну з пожадавок меморанда Русинів – поволити выдаваня новинок „Новое время“.

Авторы меморанда вжывали на означіня русиньского жытельства термін „руське“, зато міністер Мах припомнянув жупанови, абы жупны цензоры і редакція періодіка были поучены о тім, же „**часопис не сміє выкликати нияку великоруську політі-**

• Погляд на Главну улицу Міджілаборець з часів словеньского штату (1939 – 1945).

ку і споминати руськый народ в тім змыслі, як кібы нашы Русини мали приналежати к великоруському народу“. ЦШБ жупана і цензорів дале варовала: „**В пропагёваню великоруськой орьєнтації виділи бы сьме комуністичну акцію. Няй сі усвідомлять, же голосити ся к руському народу і руській вірі то бы было як пропагёвати комуністичный народ і комуністичну віру. Няй хоснують назву Русин і притім няй выховлюють народ в почливости к Словеньскому штату і руському народу.**“ На другый день – 10. децембра 1940 окресный началник в Міджілабірцях Петро Стариньскый підписав вымір, который доволив видавательству М. Бонько і ко. (ко – компанія, позн. ред.) выдавати „Новое время“ як політично-культурный часопис в накладі 4 тисяч фалатків. Редігованя часопису мало быти в Міджілабірцях а друковати ся мав в друкарни Святый Миколай у Пряшові.

Перше цісло „політично-культурного тыжденника“ вышло уж 14. децембра 1940. Тот швыдкий ход подій свідчів о факті, же перед выданём часопису проходила докладна приправа. Тыжденник зачав выходити подля слов ёго закладателів в „речі руській, приспособленій русиньскому діалекту“ і ёго авторы ся мали притримовати правил Духновичовой ґраматікы. Самособов, жупны цензоры разантно засягли такой до першого цісла, кідь поменованя „Рус“ і „руськый“ змінили на „Русин“ і „русиньскый“, што одповідный редактор **ґабрьєл Млинаріч** выголосив за „спотворіня першого цісла“ в роспорі з правилами руського правопису.

В титулнім матеріалі з назвов „Новое время“ редактор **Г. Млинаріч** написав: „**Выходячі з того, же бывшы політичны репрезентанты нашего народа не были способны зьєднотити**

наш русинський народ на Словенську, народ ся зєдінать сам і своє зєдночіння докладує виданєм першого числа новинок „Новое время“. Так є, наш народ ся зєднів подля одказу наших предків і по выслуханю прояву пана міністра Маха зачінають новий живот в дусі національного соціалізму, котрый пропагує великий вождь німецького народа Адольф Гітлер. Наш народ выступує в дусі національного соціалізму як єдна неділима група і хоче ся так домагати тых прав, котры му подля божых і людських законів належать.“

І кідь тыжденник „Новое время“ був на зачатку 1941 року єдиним періодиком, орьєнтованим на Русинів на території республіки і в істім змыслі поражок українського табору, ситуація ся не влагоїла, наопаки.

Конфлікт між українськов орьєнтацієв і редакційним кругом тыжденника „Новое время“ ся виострив, кідь до Міджілаборець 18. мая 1941 пришла делегація, в котрій був окреим німецького конзула в Пряшові фон Воїновича і порадиці німецького посла Др. Ендреса і жупан Шарісько-земплінської жупы Андрей Дудаш і Войтех Гелетка. Приблизно 2 тисяч людей в тот день на маніфестації в Міджілаборцях демонштровало одкрытий протест проти выголошіня української орьєнтації.

Редакція тыжденника „Новое время“ реаговала на акцію, котру поважовала за поразку української орьєнтації, дакількома статями. Почас рока 1941 українська орьєнтація страчала свою силу а група навколо новинок „Новое время“ ся холем в очах регіональных репрезентантів режиму дістала до веджіня русинської меншыны.

• Стары Міджілабірці.

Людацький режим і Словаци на сторінках часопису „Новое время“

Людацький режим дозволив видаваня тыжденника „Новое время“ з єднозначным цілєм – ословлєвати а главно впливати на русинське жытельство в провладнім дусі. „Новое время“ мало выповнити простор благосклонно даный Русинам. Русины притім не были меншынов, котра бы мала довіру режиму. Каждє число тыжденника было повне прокламацій лоялїты к режиму і спятости Русинів із Словаками як штатотворным народом.

О єдношю Русинів і Словаків ся членове редакції высловили уж в першій числі в матеріалі під назвов „Наша программа“. **„Наша судьба є узко спята із судьбов словенского народа, зато на екзїстенцію словенского народа ся позераме так, як на нашу властну. В минулости сьме все приятельскы наживали і в тім будеме продовжовати. Тото братьске сполужытя нам приказує нелем тисячрічне приятельске сполужываня, але і здравый розум. Будеме то твердити і наперек тому, же нашы неприятелі нас будуть підозрївати з того, же сьме ся запродали.“**

О дакілько місяців пізніше в числі, котре вышло 4. авґуста 1941, ся в матеріалі „Наше кровне братство ся утверджує“ автор підписаный знаком „С“ пише такє: **„... было написано много о добрім сполужытю двох братьских народов: Словаків і Русинів. Тото кровне братство доказали сьме так в минулости, як і в пізнішых часах, доказовали сьме, же міжї нами не є ниякого розділу і же нас спює сполочна задача: боївати єдно проти каждому неприятелю і утискователю нашей отчїзны, Словенской республіки. Спояньме участь сыніє наших русинских матерей в марцовых днях року 1939, участь в польско-німецькій войні, а главно в сучасній німецько-советській войні... Слава вам, сынове русинских матерей, же так честно і дісциплїновано із зброєв в руках ослободжуєтє народы спід страшного утиску жыдо-большевїзму“.**

Кус вєце о одношіню редакційного тіму „Нового время“ к режиму, як і к єднотливим токам внутрі Глінковей партії, говорить матеріал „Будуєме національно-соціалістичный штат“, котрый був публікований на титулній сторінці тыжденника 8. фебруара 1941. Редакція в нїм опубліковала 14 пунктів словенского народного соціалізму предложєных председом словенской влады Войтехом Туком з таким закінчуючїм коментарєм: **„Програм пана премєра Туку вітаме і мы, бо він ясно гварить, же через тот програм ся будуть реалїзовати і нашы права. Лем треба, жебы сьме ся і мы пустили до роботы, котру од нас чекать національный соціалїзм.“**

Жыдівський вопрос на сторінках тыжденника „Новое время“

Єдным з проблемів, котрому ся на сторінках тыжденника „Новое время“ придїляла позорность як з цілословенского, так і з регіонального боку, був жыдівський вопрос.

В окресі Міджілабірці і в других частях выходного Словенська, котры были заселєны переважно Русинами, єстовали великы жыдівскы комунїты. Жыдове в Міджілабірцях в р. 1942 творили 1/3 жытелїв і єднозначно доміновали в господарстві в цілій області. Подобна ситуація была і в других окресах выходного Словенська.

І на основі матеріалів, котры ся занимали жыдівсков проблематїков, можеме ілюстровати, якого характеру був тыжденник. З многих выбереме холем єден матеріал з періоду, в котрім верьх брала протижыдівска політіка людацького режиму, то значїть з періоду депортації Жыдів зо Словенська на ярь р. 1942.

В числі, котре вышло 11. апрїля 1942, то значїть в часі, кідь уж были зо вшыткых Русинами заселєных областей выходного Словенська насильно вывезєны стовкы молодых Жыдїв у віці од 16 до 45 років, вышов на першій сторінці непідписаный матеріал **„Наші села ся очїщають от євреєв“,** в котрім ся уводїть: **„Словенська влада ся пустила рішати найпекучїший проблем, пустила ся рішати жыдівський вопрос. Тот вопрос рішати так, же вывезє вшыткых Жыдїв зо Словенська. Таке рішїня жыдівского вопросу тішити і нас Русинів, бо ся ослободїме од того народа, котрый бранїє господарьскому і культурному росту нашого людю. З погляду культуры сьме стратили много, бо нашы окружны містечка забрали Жыдове, они там доміновали... теперь, по вывезїню Жыдїв є нам дана можность забрати їх місце. Іщі гірше сьме на тім были в господарьській області. В руках Жыдїв было ціле господарство... Русины ся зато із згодов позерають на вырішїня жыдівского вопросу. І кідь ся найдуть людє, котры говорят о нехрїстіаньскім поступі, роблять так лем на апел Жыдїв, котры ся і теперь своїма рафінованыма способами осмілюють впливати на наш народ.“**

В тім істім числі редакція опубліковала і статью автора А. К. під назвов „Нечто о жидах“, в котрій автор попробовав пересвідчіти читателїв, абы не сановали насильу вывезєных Жыдїв. Наконєць написав: **„... нашто їх сановати, кідь то мусить быти, кідь они ся мусять піти научіти робити. А повіджте, милы читателї, санують они наших вояків на фронтї, сироты і вдовіці дома? Николи! Жыд „Гоя“ не посанує николи!“**

Закінчїня

Тыжденник „Новое время“ выходив у Міджілабірцях аж до літа 1944. Мінімально за першы два роки єстования був радїкально ладжєным прорєжїмным періодиком, котрого редакційнїм тім творили членове і прихыленці Глінковей партії, котры пропаґовали ідею членства Русинів у тій партії. Дакотры з них зо своєю анґажованости і профїтовали.

По другій світовій войні были главны актеры взникну і працівници редакції вышєтрєваны і были на выслухах, но юстіція мала проблем найти холем єден фалаток тыжденника „Новое время“ в області єго дістрібуції.

У выповідях з уст обвинєных і свідків были тверджїня, же ся не памятають на обсяг інакшых публікованых матеріалів як тых, котры были о словенсько-русиньскім приятельстві і же часопис в роках 1942 – 1943 выходив лем як двойтыжденник, а в 1944 році уж цалком неперіодїчно. Історїці ся днесь стотожнюють в тім, же хочь тыжденник не був в тім часі акцептований шыроков гормонадыв так, як сі то єго творителі желали, зістає інтересным і неповторным моментом історії Русинів і Словаків в роках 1939 – 1945.

Переклад: ПгДр. Кветослава КОПОРОВА ■

Жыють у нас Українці, або Русины?

Наперек тому, же Словенська республіка узнавать **самостатну русинську народность**, а так істо і **самостатну українську народность**, доднесь ся ставать, же традичны жителі выходу нашой республіки суть означованы **сполочнов назвов „русинсько-українська меншына“**. Тота назва є але **умеле і насилне споїня двох близких народностей**, подобно, як в минулости ся преферовала ідея єдиного чеськословенського народа. (В припаді Русинів і Українців тото споїня є цілком нелогічне, бо на розділ од Чехів і Словаків, котры мали ходем сполочну історію в рамках Австро-Угорьска або Чеськословенської республіки, то Русины нігда в історії не жили ведно з Українцями в єдній державі, што не могло дати ани теоретичный предпосылка к їх єдности ці докінця тотожности, бо їх історія розвитку в рамках іншой державы была логічно інакша – позн. ред.). О розділности Русинів і Українців є много історичных і языковых аргументів.

Русины были выше 900 років інтегралнов частів історичной сцени Угорьска, їх територію визначовав хырбет Карпат і їх жылот был навязаний на середньєвропейскый простор. В часі тзв. волоськой колонізації у 14. – 16. сторочу Русины дефінітивно заселили свою територію, на котрій жыють доднесь. Приклон к Западу выразно підкреслила тзв. Ужгородська унія в 1646 році, коли ся русинське духовенство приклонило к Риму і римского папу дефінітивно узнало за главу церкви (взникла грекокатолицька церковь) при захованю свого обряду і теологічної дисципліны. Тото принесло зо собов много сполоченсько-соціалны выгоды.

Пізніше ся Русины історично формовали в рамках народно-возродного процесу і політично-сполоченської ситуації бывшого Угорьска, зато і їх народно-еманципачный процес был скоро ідентичный з процесом, котрый проходив між

Словаками (бой за народны права, за властный язык, одбиваня мадярізацных тенденцій і под.). Русины стояли тыж при взнику Матіці словенської, мали своїх заступців в угорьскім парламенті і были вважаны за єден із самостатных народів многонародностного Угорьска. Наперек контактам з выходного боку Карпат, главно з історичнов Галичинов, котра є днесь на території України і котра мусила в 19. сторочу доказовати свою одлишность од (велико)руського народа, Русины логічно не могли быти ани тогды стотожнёваны з Українцями. Сучасну Україну, котра ся голосила к історичному одказу Киевской Руси з главными центрами в Києві і Новгороді і свою найвекшу славу зажыла за панованя князя Ярослава Мудрого (1019 – 1054), не мож поважовати за історичну праотчизну Русинів, наперек снагам дакотрых істориків доказати opak. Днешні регіоны України, як напр. Крым (з характерными крымськими козаками), промислова область Донецька на выході державы, де ся хоснує доднесь руський язык, або ровинны области Чорноморьской рівнины суть частів типичной української культуры, котра не мать пряме історичне переважваня з культуров Русинів.

Єднов з основных потреб, без котрых не мож бісідовати о самобытности будькотрого народа, є **вытворіня властного нормативного языка**. Русины николи в давній минулости не хосновали український язык, але довгы десятироча был їх комунікачным средством язык карпаторуський, котрый был змішанинов руського і церковнославянського языка і русиньских діалектів. Найвызначнішый русинський народный будитель Русинів, грекокатолицький священник Александер Духнович (1803 – 1865) хосновав якраз тоту подобу русинського языка. Духновичів сучасник, писатель Тарас Шевченко (1814 – 1861) в тім часі положыв основу українського языка. Тот

язык але не мав засадный вплив на языковий прояв Русинів Словенська і Підкарпатской Руси. По році 1918 хосновали Русины в школах руський язык, в комунікації русинський, в церкві церковнославянський. Позітивный тренд в ідентіфікачнім процесі Русинів як самостатного малого народа в рамках Чеськословенської республіки заставила 2. світова война а главно насилна українізація, котра по наступі комунізму была споєна і з ліквідаціов грекокатолицькой церкви (1950) і преферованєм українського языка (1952 – 1953). Русинський язык ся міг знова наповно розвинути аж по „ніжній“ революції в році 1989.

З лінгвістичного погляду русинський язык был заряджений до групи выходославянських языків з тіпичными знаками языкового гранічного ареалу (западного і выходного – позн. ред.).

Єго основным графічным сістемом є азбука (кіріліка), котра ся складать з 38 фонем – звуків і 35 графем – букв. Одлишность русинського і українського языка є евідентна і мож ей порівнати з розділами міжді словенським і чеським языком. Наперек кодифікації в році 1995 і наслідному выданю учебників про основны і середні школы ся русинський язык лем помалы діставать до сфери урядного контакту. Сучасны модерны лінгвісты днесь попри руським, українським і білоруським зачинають узнавати як четвертый выходославянський язык – русинський, котрый ся але наповно не може розвинути про абсенцію якогось ступня самосправы, де бы был тоты язык офіціальным языком.

Народ без державы мусить доказовати свою одлишность од українського народа так, як даколи Словаки доказовали перед частів мадярських нежычливців, же суть самостатным славянським народом. Історія Европы продовжує, народы іщі все доказують, же властно суть. Пише ся 21. стороча... ■

• Главны участници сесії присвяченій проблемам сучасной русиньской культуры і языка і їх місця в сучаснім світі, котра была на 5. Бієнале лемківської/русиньской культуры 24. мая 2008 в Криніці (Польско): (зліва) Славко Орос із Сербії, Олена Дуць-Файфер і Андрій Копча з Польска, Анна Плішкова зо Словенська, Наталія Гнатко з Хорватії, Маріанна Лявинець з Марярьска і Владимир Протівняк із Словенська. Бієнале зорганізовали: Стіваришіня Лемків у Польску, Світовий конгрес Русинів і Уряд міста Криніця. Фотка: А. З.

Русины мали много, а не мають ніч

Інтернат при Грекокатолицькій руській учительській академії в Пряшові

Другов темов у серії статей про наші інтернати є другий інтернат, котрый був широко знамый і подобно визначный про культурне піднесення Русинів на Словакії під назвов **Інтернат при Грекокатолицькій руській учительській академії в Пряшові**.

• Будова бывшего Інтернату при Грекокатолицькій руській учительській семінарії в Пряшові на Кметевім строморадо.

При вступі до главной части будовы, той бывшой історичной про нас кріпости науки і просвіты, при выступі по сходах, на стїні з лївого боку ся теперь находить і чудом ся захранила памятна табла, на котрій ся пише:

**„Въ пользу народного просвѣщенія построено
1895 – 1901**

**великодушными жертвами
Дра. Іоанна Валья
єпископа пражскаго.“**

Самотный надпис на памятной таблі, як історичній памяті, ясно говорить о тім, же ініціатором збудованя той визначной про освіту будовы був грекокатолицький єпископ **Др. Ян Вальї**. Цїлём того інтернату, як і самой школы, котра была частє будовы, было якостно виховати і вишколовати талантованых русиньских хлопців про потреби тогдышніх русиньских церковных школ. Інтернат дозволяв за приятельны ціны нашим хлопцям з розлічных кінців выходной Словакії здобыти кваліфікацію учителя і сучасно кантора про потреби грекокатолицьких основных русиньских школ на Словакії. На свій час то было велике діло, же така середня школа педагогічного характеру, як перша в нашій народній історії, внесла великий вклад до русиньской культуры і освіти. І так з того інтернату і зо школы на наші русиньскы села каждорічно приходили кваліфікованы учительскы кадры, котры на карпатських селах шырили освіту. Дакотры з абсолвентів школы, як і вихованці інтернату, стали ся священниками, професорами, правниками і робітниками в розлічных сферах нашого сполоченьского жытота.

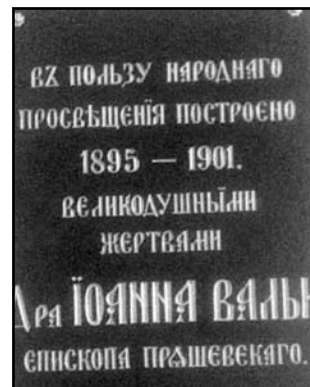
Першым директором того інтернату був **Др. Іван Кізак**, професор Грекокатолицької учительской академії (семінарії, препарандії). Ёго мено є знаме в русиньській культурі, а то нелем тым, же був першым председом Руського клубу од 1923 року в Пряшові, але був і знамым писателём, доворічним председом Общества Александра Духновича при Руськім домі в Пряшові. Іван Кізак як запалений русиньский патріот, любящий свій народ і церковнославянський обряд, такой по своїм менованю в 1895 році сі поставив за ціль дати бідным русиньским хлопцям, студентам на учительській академії подля тогдышніх можностей туныше стравованя і уквартилёваня. Подля архівных документів на місяць ся платило 3 – 10 корун (предвойнових, правдоподобно аж до взнику першой ЧСР). Таку суму могли знести і бідны Верховинці. Подля источника, за таку туню ціну інтернат давав лем просту страву, а ціле выбавлїня їдалні было дость бідне. Кідь 1. фебруара 1921 року Іван Кізак був выменованный за пражішского пароха-справцю, ёго місто перебрав новий директор, грекокатолицький священник **Евґен Дойтшак**. Він ся постарав о новий бутор в інтернаті, выліпшыв выбавлїня в кухні, їдалні і штудовнях, де ся

каждоденно готовили штуденты на навчаня. Ай при тій малій модернізації ся уквартилёваня і стравованя тримало на сприятливій місячній ціні.

Треба повісти, же як будова школы, так і інтернату по 1898 році была лем приземнов а про прибувших штудентів уж не стаčila. Зато в 1901 році був надставлений шток, а тым ся будова росшырила. Спочатку в інтернаті были поміщены лем штуденты учительской академії, пізніше грекокатолицькой міщаньской школы, а з росшырінём грекокатолицькой руськой гімназії по 1936 році прибули і штуденты-гімназисты. Каждорічно в інтернаті при учительській академії жыло коло 70 – 80 вихованців. Інтернат щедро підпоровав меценаш, протоіерей **Михал Котрадов**, котрый подаровав про потреби інтернату 5 000 кв. сяг саду. Там ся могли про потреби кухні выставити потребны продукты, зеленина, овочина і под. В міджівоиновім часі нашим русиньским патріотам подарило ся єдну з улїць Пряшова назвати меном Михала Котрадова. Нащастя, тота улїця в Пряшові є дондесь. Директор інтернату Евґен Дойтшак прикупив про потреби інтернату на дешнім Секчові поле, а то 5 000 кв. сяг. Ай то поле засоблєвало кухню потребныма продуктами на каждоденне стравованя. Од 1927 року, кідь ся пражішским єпископом став благореченый мученик **Павел Петро Гойдіч**, часто навщівлєвав штудентів того інтернату, порадив, був охотный помочи. Кідьже інтернат не діставав підпору од штату, єпископ через вызвы адресованы вірникам єпархії на сторінках *Руського слова*, зо збірок в США і дома забезпечовав каждоденный рядный ход інтернату. Єпископ Гойдіч розвинув велику старостливість як о інтернат, так о школу і мав з того велику радість, кідь зо школы каждорічно выходили добрі приготавлены абсолвенты на наші церковны основны школы. З той школы вышли многы представителі русиньской інтелігенції, які занимали высокы посты нелем в нашім, але і в словеньским общественнім жывоті. В інтернаті діяли розлічны кружки, з котрых був найзнамішых хоровый, з котрого выросли ай здатны хордирігенты. Добрым штудентам ся давали штіпендії. Так в шк. р. 1943/44 про 24 бідных школярів, што ся добрі учили, міністерство школства дало штіпендію в сумі 31 800 корун.

Од 1. 10. 1943 року педагогічний надзор в інтернаті Грекокатолицькой руськой учительской академії перебравли отці василіаны. Были то отці духовны: **Маріан Поташ, Полікарп Гучко, Никодим Крет, Емануїл Главач, А. Федоронько**. О. Маріан Поташ у своїй книжці *Дар ласкы*, выданій в р. 1976, пише: „По вітазнім фебруарі 1948 законом 4. 95/1948 3б. о управі єднотного школства было 21. апріля 1948 року докінчене поштатніня церковных школ в повній мірі. Єпископ П. Гойдіч не міг мовчкы позерати на то то выштык і вирішив написати протест тогдышній владі: „Кілько добра выконали церковны школы і інтернаты про народ і про ёго освіту, про народне самоусвідомлїня і моралну вихову, кілько сирот было бесплатно вихованых в грекокатолицьких інтернатах, кілько представителів нашой інтелігенції выросло з бідных сільских дітей, котры скоро задарьмо здобыли освіту, без помочи бы нігда не могли штудовати“. Але выштыкы тоты протесты, як пише о. Маріан Поташ, были нанивоч, не были выслуханы. О. Поташ пише і того, же небогий єпископ П. Гойдіч міцно любив свій русиньский народ, зато і тым терпів, ці зістане тот народ народом, ці під тиском терору докаже утримати свій найвекший скарб – віру. Часто ся молив „Спаси, Боже народ свой і благослови ёго дідовизну“ (стр. 137).

Грекокатолицька учительска академія і інтернат были по-

• При вступі до главной части будовы бывшего інтернату при Грекокатолицькій руській учительській семінарії в Пряшові є памятна табла пражішскому єпископови Др. Іоанови Вальїеві, котрый значном міров приспів к выбудованю того інтернату.

штатнені уж в р. 1946. По поштатнію священици не были узнаны за сплягливых виховлєвати нову молоду ґенерацію, пишн о. Маріан Потап. Выхователі зістали дословно на улиці. По поштатній інтернату Ґрекокатолицькой руськой учительской академії охабили отців василіанів лем на єден рік, в 1947 їх вшыткых пропустили. Выхователі, отці Потап, Крет, Главач, Федоронько зістали без живобыты. Поміг їм єпископ П. Ґойдич.

По поштатній школі і інтернату по р. 1948 мінить ся систєм школства. Быв заведжений єднотный школьскый систєм, спочатку 8-річна, пак 9-річна основна школа, а много змін настало і в систємі середніх і високих школ. Приправа учителів про основны школы перешла на педагоґічны факулты, і так заникають бывшы учительскы академії а з ними і середні педагоґічны школы. В поштатній бывшій будові Ґрекокатолицькой руськой учительскій академії на Кметєвім стромораду в Пряшові єден час была середня економічна школа з українська класами навчання а пізніше єдно із середніх одборных училищ з вываронєв-кухнєв про дакотры пряшівскы интернаты. Поки подля закона могли екзистовати середні педагоґічны школы, то од 50-ых років функцію приправи учителів на основны школы з українським навчальным языком повнила Середня педагоґічна школа з українським языком навчання на Конштантіновій улиці в знамі будові Санта Марія в Пряшові. Але і там послідні класы скінчили свою екзистєнцію в 1962 році. І так чісло основных школ з українським навчальным языком, там, де в минулости почас довгих років на наших русиньскых селах діяли ґрекокатолицькы основны школы, з рока на рік ся зачало знижовати, дакотры перешли на словацькый навчальний язык.

По 1989 році, в часі великих політичных змін, наслідком вродного руху школы з українським языком (іншы не были), поступно страчають у родічів школярів свою попередню потребу. По 1989 році бывша будова Ґрекокатолицькой руськой учительской академії в Пряшові з єй интернатом в рамках рештітуції были переведжены на Ґрекокатолицьку єпархію в Пряшові. По великих реконструкчных роботах в просторах той будовы ся тепер находит интернат Середней здравотной школы Василия Великого. Є то тіп середней одборной школы із словенським навчальным языком. По „ніжній“ революції в рамках русиньского руху Русиньска оброда ся снажыла обновити русиньске школство. Не є то так легко. Є то великий труд і тяжкий процес. В порівняннє з давнішов минулостєв, кідь учителів про основны школы приправлявали на учительскых академіях, днесь така приправа проходить лем на високих школах. Днесь мож повісти, же сьме на зачатку того процесу, кідь був витворєний Інштїтут русиньского языка і културы на Пряшівській універзиті, де ся можуть готувати учителі про русиньскы школы.

На зачатку нашой статі сьме писали, же на памятній таблі, котра ся находит на бывшій будові интернату, є надпис, котрый говорить, же будова была поставлена за помочі великодушных пожертвовань пряшівського ґрекокатолицького єпископа, великого меценаша „въ пользу народного просвещения“. А як знаме, было то на цілі освіти русиньского народа, на приправу як канторів про нашы храмы кіріло-мефодьского напрям, так і на підняття освіти Русинів, жыючих в карпатських селах і містечках. Подля нас, дозаїста нашов бы ся і в сучасности, кідь ся реалізує приправа учительскых кадрів про русиньскы школы, розумный договор із сучасныма представителями Пряшівской ґрекокатолицькой єпархії о умістїнню ту адептів про русиньскы школы в дусі наших великих патріотів у минулости.

Своєв статєв хотів бы єм вызвати і попросити іщі жыючих бывших вихованців интернату і школы, жебы своїма споминами приближыли сучасникам забыту славу нашой минулости, кідь з той будовы на Кметєвім стромораду выходили кваліфікованы учителі, котры з великов ласков і ентузіазмом шырили културу і освіту міджі русиньським народом у Словакії.

Малый интернат при ґрекокатолицькій богословській академії

Будову Ґрекокатолицькой богословской академії в Пряшові ініціював благої памяти пряшівський єпископ **Др. Николай Товт**. Із цілєм збудованя академії він купив у р. 1880 пляц із садом в сумі 2 300 золотых. Академія на выхову і освіту будучих ґрекокатолицьких священиків была уж отворена в школьскім році 1880/1881. До тых часів ґрекокатолицькы священици ся учили лем в Ужгороді, а меншы квоты выбранных адептів на священицькы штудії были высыланы до Будапєшта і Відня (при храмі св. Варвары). Тота академія мала спочатку лем приземля. В

1886 році благої памяти єпископ **Др. Ян Валій** дав поставити і другый шток. А в році 1902 к главній будові був збудованый бочный тракт, де був такзванный „малый интернат“.

Кідьже чісло интересуючих ся о штудії на середніх школах з рока на рік ся звышовало, до того „малого интернату“ при Ґрекокатолицькій богословській академії принимали хлопців з наших русиньскых сел, котры собі подали жадость як на ґімназіалны, так на учительскы штудії, а кідь ся не дістали до Алуїнеї, могли ся дістати ту. Розділ був лем у тім, же почас тзв. словенського штату Міністерство школства і освіти штїпендії про найліпших і добрых штудєнтів не давало. В міджівойновім часі (1919 – 1939), але і в часі другой світової войны чісло штудуючой молодежи росло, до Пряшова приходило много верховиньскых хлопців і дівчат за освітов. Лемже капацїта интернатів не была способна вшыткых заспокїти і прияти під єдну стріху. І на тоты нашы дівчата і хлопців думав тогдышній ґрекокатолицькый єпископ **Павел Ґойдич**. Постарав ся о уквартелєваня молодежи на приватах – в родинах Русинів-ґрекокатоликів. І так подля інструкції дирекції середніх школ церковного характеру могли ученици дістати бываня у приватных квартелях. Самособов, же мусили мати рекомендацію од школы. А про таких учеників было постаранє стравованя в єднім з интернатів міста Пряшова.

• Будова бывшій Ґрекокатолицькой богословской семінарії в Пряшові, перед котров мав достойне місце і Памятник нашому будителю – Александрови Духновичови. Обидві річі мусили уступити меґаломанській соціалістичній будові нового Тетру Й. Заборьского: будову збурали а памятник перестіговали на „периферію“ міста.

Подля добовых істочників у роках 1941 – 44 в „малім интернаті“ нашло уквартелєваня і стравованя коло 50 – 55 учеників. Директором интернату од 1941 року був **Др. Мирон Подгаєцькый**, шпірітуал ґрекокатолицькой богословской академії. Економом був **Бела Шаламон**, віцедиректором богословской академії і вихователями в шк. р. 1943/44 были: учитель латиньского языка **Павел Седлак** і **о. Николай Ґладыш**. В интересі історичной памяти, про наших читателів уведеме мена ректорів Ґрекокатолицькой богословской академії в Пряшові, в котрій був і „малый инетрнат“ про наших бідных верховиньскых хлопців. Были то: **Александр Ройкович**, каноник, **Михал Котрадов**, протоієрей, титуларный архимандрита, **Андрій Годабай**, титуларный архимандрита, каноник, апостольскый візитатор карпатських Русинів в Америці, **Др. Йозеф Войтович**, каноник, **Зенон Ковалицькый**, протоієрей, **Др. Сімеон Смандрай**, протоієрей, прелат. Ёго мєно в нашім русиньскім обществі знаме і зато, же по своїм приході з Америки був у 30-х роках 20 ст. єдным з великих меценашів наших русиньскых школ, довгорічным председом Общества Александра Духновича при Руськім дому в Пряшові аж до своєї смерти в р. 1947.

З далших ректорів є знамый **Антоній Ройкович**, каноник, **Николай Гарчар**, каноник, а правдоподобно посліднім ректором був **Емерик Седлак**, котрый тоту функцію выконовав аж до кінця другой світової войны, до р. 1945.

Автор статі бы був радый, кідь із жыючих бывших хованців того „малого интернату“ при тогдышній ґрекокатолицькій богословській академії ся дахто озвав, а про днешню ґенерацію приближыв свої спомины на сторінках наших русиньскых выдань.

Треба повісти, же нашы школы, як і нашы интернаты од давной минулости мали бы быти неоддільнов частєв русиньской културы, історіоґрафії, а о них бы ся мало писати і в приправлєваній Малій енциклопедії о Русинах.

Фоткы із архіву автора ■

Мгр. Петро КРАЙНЯК

Пряшівська препарандія по 1989 році

Кідь ся по революції 1989 року наповно обновила робота Пряшівської єпархії Грекокатолицької церкви на Словенську, будова бывшой Грекокатолицької руської учительської академії в Пряшові належала Середньому одборному училищу-інтернатному, де ся школювали учні (у великій мірі то были Ромове) на робочій професії, як малярь, мурник, шустер. В тім часі была будова дость занедбана і пошкоджена з боку учнів із спеціальних клас.

Зачатком 90-ых років ся будова препарандії вернула Грекокатолицькому єпископству в Пряшові. В недалекій, єднако вернутій будові бывшой *Алумеї* і єй прибудові, зачала в 1990 році діяти Середня медічна школа св. Василія Великого. В будові препарандії і надале діяло училище, але ведно з учнями бывали в єдній єй половині од 1994 богословы грекокатолицької богословської семінарії. Было то з причін, же бывший сиротинець сестрічок служебниць на улиці Сладковичовій, котрый в 1990 році зачав служыти як богословска факулта і богословска семінарія, ся реконструовав. На Кметівім строморадо, в будові препарандії так од р. 1994 до р. 1996 бывали в тім часі богословы першой, другой, а счаси третей класы. Друга часть третей класы, четвертой і пятой бывали в будові богословской факулты при днешнім старім *Теску*. В ак. р. 1996/97 ся богословы вернули до зреструованых просторів Богословской семінарії П. П. Гойдіча на улицю

Сладковичову. В тім часі ся з просторів препарандії выселило ай фахове училище. Будова на короткий час зістала порожня і рихтовала ся єй реконструкція.

По пару роках реконструкції, кідь тогдышній єпископ Монс. Ян Грка плановав з той будовы зробити дім про старых і самотніх священників, наступив у 2003 році на єпископський столец в Пряшові Монс. Ян Бабяк, СІ, котрый змінив намір єпископа Гірки, а в будові бывшой учительської академії зрядив Інтернат про студенткы Середней медічної школы св. Василія Великого, котры до того часу бывали в єдній з будов недалеко франтішканського монастиря. Короткий час по отворіні інтернату была в будові і філіалка Высокой школы медічної і соціальной роботы св. Алжбеты в Братіславі, котра потім перешла до будовы бывшой гімназії на Ділонгівій улиці в Пряшові. Од скінчіння реконструкції і роботы на будові дівського інтернату, жыють в будові ай дакотры женаты священники єпархії ведно із своїма родинами, якы роблять в штуркурах єпископской курії в Пряшові.

З національного боку мож чути, же днес в будові препарандії не панує „національ дух“, а тот вопрос стоїть боком. Властником будовы є Грекокатолицьке єпископство в Пряшові, а діятельство того інтернату мають в руках Сестры чину св. Василія Великого, котры роблять про то мало, абы міджі нашыма студентками-Русинками пробудили націоналну свідомость. Молит-

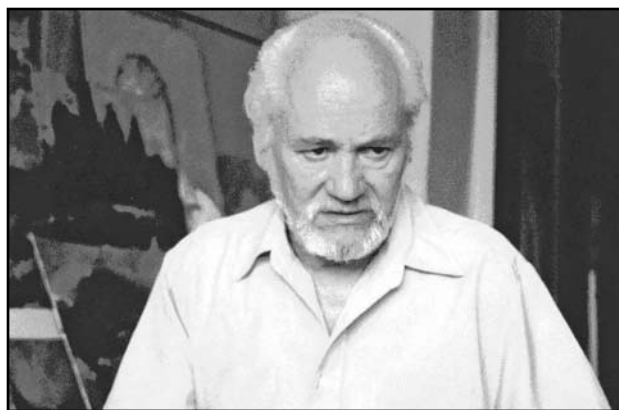
вы і скоро ціла формація в інтернаті, як і навчання в середній медічній школі проходить по словенськы. Русинський язык є чути лем по малых групах міджі студентками, якы походять з русинських сел края, а не ганьблять ся бісідовати по своєму. З національного боку, інтернат є такий істый як остатні інтернаты в Пряшові веджены в словенськым дусі, а то, што было до року 1950 властне педагогам і студентам на руських/русинських школах в Пряшові, ся днесь цалком вытратило. Треба але підкреслити, же скоро добра третина студентів медічної школы походить з русинського регіону. Коло 10 абсолвенток школы ся выдало за грекокатолицьких священників, а зато про дівчата із словенської і шаріської среды, ай вдяка „грекокатолицькій атмосфері“, приймають школу і єй формацію, мож повісти, як „руснацьку“. Досправды ту не йде о цілене пробуджованя русинського возроджіння. До будучности было бы добрі, абы русиньскы організації, што діють в Пряшові, належно припомнянули характер бывшой руської учительської академії, а міджі студентками школы зачали проводити народностну роботу на хосен русинського возроджіння. Історія будовы нас к тому завязує. В контексті тых активіт не мало бы в школі ай на інтернаті на принципі добровольности хыбовати навчання русинського языка, хосенный бы був семінар о дітельстві і визнамі той школы, і о єй вкладі до культуры Русинів Пряшівской Руси. ■

ПгДр. Михал ПОПОВІЧ (1923 – 2007)

Здалека видно лїпше

На многих выставах і в Пряшівській галерії собі любители малярського уменія і шырша громада з почливостев нераз попозерали полотна, вытворены интересным „мужским“ рукописом, котры были од академічного маляря **Юрка Кресилы** (1932 – 2007). Він належав к найінтереснішым малярям сучасности. До очі бють, главно єго поставы, котры суть оригінално намалёваны.

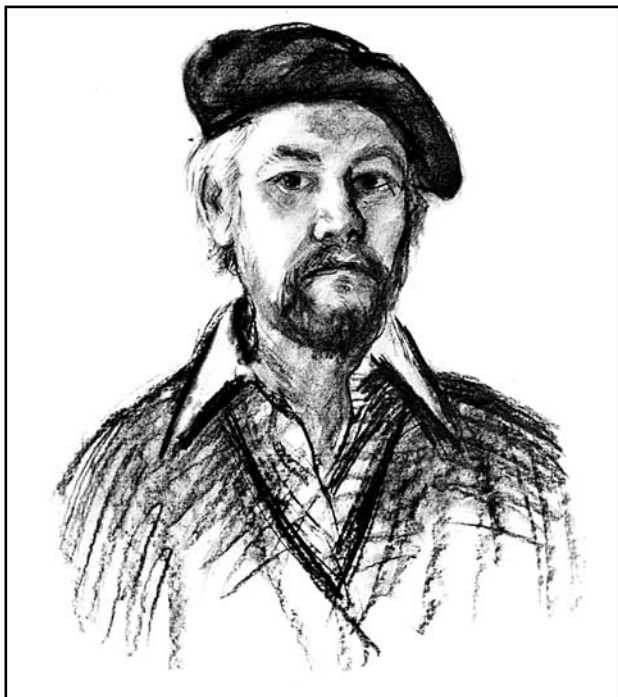
Юрко Кресила ся народив **13. апріля 1932 в Михайлові**, окрес Снина, а в 1961 році абсолвовав Высоку школу

• Знамый русинський маляр із Пряшова, родак із Михайлова, окрес Снина – Юрій Кресила (13. 4. 1932 – 22. 3. 2007).

вытварного уменія в Братіславі. Учили го найвызначнішы особности той тобы: Дезидер Миллый, Душан Чемицький, Йозеф Желібский. Належав к молодым вытварникам, котры ся в тім часі окреме добрі запрезентовали і были приносом. Кресила був учителем на Педагогічній факулті УПІШ в Пряшові, був умельцьким редактором в часописі *Дружно вперед*, ілюстrowав окремы матеріалы. Найвеще му учаровала портретна творчость. Кресила признавав, же найрадше малёвав простых людей, але не обходив ані інтелектуалів, представителів культуры. З портретів виходить іскра, яка заінтересує позерателя. Жылот академічного маляря позначили першы roky здобываня фаховой освіти в Тренчині, Угорськім Градішту і в Братіславі, далеко од родного края. Лем рано выходжающее сонце го заставляло не збывати на родный Михайлов і гору Настас. К тій проблематіці ся вяжуть главно творы **3 колысков** (1961), **В кавярні** (1965), **Яздець** (1966), **У нас, у Михайлові, Дорога до Михайлова** і ін. Малёвати родный край, родне село все му приносило велику радость.

Довшый час Кресила був доцентом Высокой школы вытварного уменія в Братіславі (1978 – 1990). З того часу суть знамы єго визнамы работы: **Сільський мотив** (1978), **У Старині** (1980), **Прикра** (1985) і ін. Творы Юрка Кресилы суть позначены глубокым людським єством. Ёго творчий елан був оригінальний. Ёго портретованы особы

• Юрій Кресила: Автопортрет, угель.

суть позначені психологізмом. Автор нераз стояв перед дилемов, як намалювати конкретну особистість: таку, за яку їй поважають інші люди? За яку ся поважає сама? Таку, котра ся лем робить, же є честна і добра?

Їго облюбенов темов была країна. В ній видно інтимно знамы місця про автора. Академічний маляр Юрко Кресила познав живот, людей, їх характери. Про нєго був важный чоловік, єго моралне кредо, животна мудрость, доброта і скушеность. Таки портрети він і малював, а таку країнку він преферовав ведно із чоловіком. Не было важно, што чоловік робить, але який є. В кожній поставі находиме часть характеру, який є стабільный і по роках. Маляр любив малювати ним пережиту сучасность. Она є заступлена і в красній літературі, і в умельцких творах 60-ых і 70-х роках минулого стороча. Днесь ся позераме на творчость Юрка Кресили здалека. Уж давно ся говорить, же здалека видно ліпше.

Образы Юрка Кресили, котры дотеперь представив громаді, суть нам духовно близки. Через них спознаєме ліпше духовну сферу русиньской культуры. Він нам їй приближує таку, яка є, а часто їй выліпшує. Юрко Кресила має визначне місто між русиньськими малярами. Пробоював ся як обычный хлопець з Михайлова аж на пост високошкольського учителя, а з єго лекцій о проблематіці малярського майстровства могли черпати многи молоды умельці. Ай Русины.

• Юрій Кресила: Лівовска Гута, олій, 1992.

Кідь спознаєте вытварны роботы умельців спід Бескідів з розлічных часів, прийдете к такому погляду, же їх єднота є дана єднакыма природныма условіямы. Кресила ся не пушав до высоких небес, до абстрактных аж абсурдных вышок, зістав при земли, був вірный своему краю, з котрого вышов.

Кібы сьме ся в душі перенесли до єго ательєру, так бы сьме виділи на стінах єго характерістичны роботы, портреты і країны. Автор любив свої образы з родного краю, з русиньского села, де є коло себе старый і новый світ. Їго образы суть пестры і припоминають нам своїм штілом народны документи doby. З першов выставков ся не понагляв. Гварив, же тот мусить мати

• Юрій Кресила: Букета, олій, 1986.

в собі елементы не нагодны, але треба ю творити на основі програмных робот. Цїнив собі выставу образів. Має то визнає про маляря. Десь перед пятьдесятьма роками засвітило мено Юрка Кресили між малярами, а дондесь світить, і хоць уж одышов у вічність. Творчі години в роботах Михайловчана тікали в душі єго учительів, хранили єго духовне здоровя і внуторный щірый світ. Споминаны знакы характеру умельця помагали му нераз утримати властну імуніту і здолати каждоденны деформації світа.

У маляря є то так, же кідь він має ся на што дозяду попозерати, так порозумить, же єго час ся мірять тым, што стигне зробити. Зато єго думкы суть заміряны до будучности. Перебігнути єй ходем о фалаточок, было барз важне. А він то доказав.

Маляр бы мав впливати на душу, на розум і на емоції. Кідь ся того подарить, може быти спокійный. Важне є ай то, абы утримав увагу позерателів. Тяжко ся родить з нічого дашто. У своїй творчости Юрко Кресила є реаліста. Люде ся оддалюють єден од другого, а маляр мусить глядати стежку на зближіня. ■

Инж. Ян ФРИЦЬКИЙ

Згоріло ціле село, лем церьков зістала на бережку
ЯКУШІВЦІ

Невелике русинське село Якушівці (тепер Стропківський окрес) ся находить в северній части Ондавской верховини в долині малого потічка, котрый ся вливать до потоку Бруснічка і ведно течуть до ріки Ондави. Село ся находить 290 метрів над урвнєм моря і хотарь має 560 гектарів. Навколо села были глубоки лісы з буками, дубами і березами. Днесь у селі бывать 50 жителів, з того 6 – до 18 років, 31 – од 19 до 60 років, 13 – над 61 років. Найстарша жителька **Марія Касардова** має 85 років.

ность села зменшыла, бо тогды тот край постигла холера. Люде із села одходили або вымерали. У р. 1635 ту зістала у своїм обыстю лем една родина шолтыса. Село ся зачало залюднєвати лем барз помалы, бо хотарь навколо був гористый і зароснутий лісами. Землю на газдованя люде росшырєвали ортованєм і выпалєванєм ліса. У такый плодородній землі ся потім добрі зародила татарка, овес, главное жыто, бо окрем зерна на муку люде схосновали довгу жытняну солому на кычки, жебы было

По скінчіню войны, у ЧСР село жыло наповно своїм жывом. Проблемів было немало, хотарь ся роспрістерав на верьхах, де ся было тяжко дістати і з порожнім возом, а не з повним, наложеным гноєм. У таких областях до возів найчастіше запрягали воли, мало газдів мало коні, а лем гев-там худобнішы газдове запрягали коровы. Каждый газда, ці малый або векшый, ховав і вівці або козы. Они мали до пізної осени по хотарю што пасти. Газдыні ся зась старали, абы на дворі было повно курок і гусок. Каждый рівнішый фалаток землі коло потічка був выужываний на грядкы, де ся садила капуста, рункля, сіяли коноплі, лен, біб, фасолу і другы плодины. На верьшках, як Ферлігів, Під Липовіцєв, На Полянї, на великих выортованых землях ся найвеце дарило татарці, вівсю, ярцю. На ліпшы землі люде сіяли жыто. Оно выросло высоке з богатыма колосами. Жыто было найголовнішов плодинов.

Нелегкий живот мали і якушівскы діти. У селі не было і дондєсь ніт школы, бо было мало школярів. До 1931 року школа была аж у Брусніці – 7 кілометрів од села. Ту ся учіло до першой світової войны по мадярськы, а по възнику ЧСР у 1918 році векшынов по словенськы. До такой далекой школы велє дітей не ходило, а зато ся не научіли ани читати, ани писати. У р. 1935 была зряджена Народна школа у Колбівцях і школярі ходили уж лем 2 кілометры. Кідь у школі учітелєвав наш чоловік, як наприклад **Золтан Майдак**, школярі ся учіли з книжок писаных азбуков, выдаваных на Підкарпатській Руси. У 20-ых і 30-ых роках минулого стороча, кідь на брусницькій фарі був священником **о. Миколай Подгасцькый**, то він при релігійнім вихованю школярям роздавав катехізм і біблію – малы книжочки, писаны азбуков. Люде у церькви або дома ся молили із книжок писаных кіріліков. Не був проблем ся молити і співати по церьковнославянськы. Една стара жена меном **Уля Сметанкова** свій молитвеник сі так облюбила, же кідь в р. 1980 умерла, перед смертєв просила, абы тоту книжку ей дати до труны. Ёй муж **Миколай Сметанка** в 30-ых роках минулого стороча одоברה новинкы „Русское слово“. Тоты новинкы читала ціла родина і старша дівка **Терезія** до тых новинок писала стишкы. Еден єм собі запам'ятав, кідь мі росповідала о своїх молодых роках. Тот стишок під назвов *Літо* звучав так:

*Ой, як добрі, же є літо,
Ніт холодной росы,
Бо до школы і з гусками
Уж ходиме босы.*

Отець духовный М. Подгасцькый не був лем добрый душпастыр, але й учів як треба газдовати. Знав порадиати як найліпше обробляти землю, жебы уroda была ліпша, порадив при хворотах нелем людей, але і худобы. Фара была у Брусніці. До церьковной парохії входили тоты села: Брусніця, Кришлівці, Колбівці і Якушівці. Свята літургія ся в селі одправляла каждый 4-ый тыждень. Тогды при церькви ся сходили вшиткы вірници із сусідніх сел. По святой літургії ся домашні люде не розходжали, а чекали на священника, бо з ним іщі довго говорили нелем о духовнім жытові, але і о світських, домашніх, проблемах, і о тім, як їм іде робота на полі і под.

Проблематичнов в Якушівцях до першой світової войны была путь до села. З Кол-

• Грекокатолицька церьков з року 1790, котру в р. 1910 переробили до сучасной подобы.

До кінця 80-х років минулого стороча ся численность жителів зменшувала і ся явило, же село цалком заникне, бо было мало роботы. Рольницьке дружество ся вшеляк реорганізовало, зачало упадати і люде не виділи перед собов ніяку перспективу. В такій неприємній ситуації были і суть ай другы русинськы села під Дуклєв, у Карпатах. Од зачатку 90-ых років минулого стороча ся численность села стабілізувала, но, велє молодых і старшых хлопів ходять за роботы за граніцу нашої державы – до Франції, Германії, на Чехы і інде.

О селі Якушівці ся можемо дочитати в архівных документах Стропківського панства з року 1430. У листинах **1454 року** о дідичных односинах шляхтичів з Періна к Стропківському панству, ся находить перша писмова пам'ятка о селі Якушівці. В ній ся село уводить під назвов **Якушова Поруба**. Тогды то была мала осада, котру заложив шолтыс меном **Якуш** з підданним жытельством, но не є знамо, ці на закупнім праві німецькым або волоськым. Подля доступных документів 16. ст. жыли в тій долині волоськы приселенці а їх предків мож поважовати за основателів села. У листинах Стропківського панства ся до року 1410 село Якушівці не споминать. То значить, же оно, якбач, не єствовало. Но у р. 1430 ся в документах находить село під назвов **Якушовець**, пізніше **Якушовца** а од 16. ст. має мадярську назву **Jakusocz**. Листины урбаріату Стропківського панства у 1567 році уवादжають, же у Якушівцях жив шолтыс з родинов і волоськым русинськым підданым жытельством. На зачатку 17. ст. ся числен-

чїм прикрити стріху на деревяній хыжи. У р. 1735 ту были окрем шолтыса і три газдівскы обысты. До кінця 18. ст. з малой усїдлости ся зачало родити і розростати днешнє мале село. У р. 1828 ту стояло 20 хыж із 154 жытелями. Глубоку буковы лісы давали можность палити деревяне угля, рубати дерево, занимати ся фурманков. В лісах было много звірины, грибів, лісных плодів і того вшытко зліпшувало живот людем, і так зіставали ту жыти міджі лісами і берегами. Но найліпшы землі і лісы не належали їм. Найвекшым властником поля був шляхтич **Блаугрунд Ліпов** (Blaugrund Lipov). У селі мав выбудованый великий господарський двір, ведно з каштелєм, на котрім робило ціле село. Якушівчане мали своїх земель мало. Робота на паньскім была барз тяжка і слабо плачена. Люде, наприклад, за пасїня едной коровы на паньських землях мусили одробити на дворі 12 днів в році. Тот маєток панове властнили аж до кінця першой світової войны. У р. 1920 тоты землі і лісы одкупили Якушівчане. У р. 1790 была збудована перша мурована церьков, котру у р. 1910 переробили до такой подобы, як є днесь.

Село по першій світовоїй войні

На зачатку першой світової войны, кідь ся Руська армада заставила в Карпатах, Мадярська армада людеї із села выгнала і они мусили евакуовати аж к Воронову. Ту у добрых людей перебували од фебруара до мая 1914 р. Село не было цалком зніщене, але пошкоджене од стрільбы.

бовець ся мож было до села дістати лем по пути, котра вела горі потічком. Кідь пришла велика бурька, село было одрізане од світа. Чекало ся, поky вода опаде, потім хлопи мусили потічок вычистити од наносів багна, глины, каміня, жебы могли перейти холем возы. Аж по войні собі хлопи путь перекопали через поле і высыпали камінём. Днесь є до села уж добра асфалтка. В зимных місяцях хлопи, окрем роботы коло худобы, робили в лісах, кресали шліпарі, жены прями, ткали, тонке полотно на плахты і кошулі, але і грубе – на міхы, і дрелих – хлопам на ногавкы. Скоро в кожій хыжы были кросна. На зачатку літа на луках коло домів мож было видіти довгы пасы домашнього полотна, котре поливали водов, жебы на сонцю выбіліло. Окрем домашніх работ дакотры дівкы і молоді невісты ходили до Колбовець к єдній Жыдівці Фрідмановій, у якої шыли про хлопів кошулі і ногавиці а про жены кабатыкы, блюзки, шурцы, лайбики і под. Тота Жыдівка была єдина „заместнавателька“ на околїці, де жены собі могли заробити даяку коруну. Кідь в р. 1942 пришли до села по Жыдів словенскы гардісты, жены ся збігли і обстали жыдівскый дім і не хотіли выдати Жыдів до концетраку. Тото ся не обшло без плачу і наріканя нарых жен. Но ніч не помогло, Жыдів одвезли. Росставаня зо Жыдами было барз жалостне.

Село і друга світова война

Тяжкий жывоt людей в 30-ых роках минулого стороча іщі згіршала друга світова война. Околиты лісы Ондавской верховины вытваряли добры условия про партізанський рух. Уж на зачатку 1943 року ся в лісах зачали обьявляти до того часу незнамы люди. Были то спочатку рускы партізанскы одділы *Шукаєв*, *Пугачов*, котры ся лем коротко заставили в лісах і шли дале на запад. Кідь выбухло СНП в р. 1944, лісы ся заповнили і словенскама вояками, котры ся в августі 1944 не дали одзброїти німецьков армадов і перешли к партізанам. Но найдовше зістали в лісах партізане одділу *Чалаєв*. Они під Ліповицєв на Ферлінґові і під Федорівков збудовали бункры, в котрых былы партізанський штаб і єго начальник *Любовит Кукореллі*. До села Якушівці із штабу было близко. Партізане приходили к людем і они їм помагали, як могли: пекли хліб, давали бандуркы, фасолу, полотно на онучкы, ратовали раненых, дівкы шыли з рускых падаків сорочки, хлопи помагали при будованю бункрів і давали їм серсан: пилкы, сокыры, крампачі і т. п.

Перша векша стріча німецькых вояків з партізанамы в Якушівцях была 23. 9. 1944. Партізане мали перевагу і по перестрілці зістало лежати на землі 17 німецькых вояків. Загынув і житель села *Юрко Павлик*, котрого Німці застрілили на єго властній загороді. Люде повтікали до лісів і довго ся бояли вертати домів. При далшых боєвых акціях партізанів над Шаріськым Щавником і за Мінєвцями, де зніщили военскы колоні, Німці спознали силу рускых партізанів і до лісів ся уж бояли ходити. Кідь на Покровы 14. октобра 1944 був у Якушівцях одпуст, то при святій літурґії міджі вірниками з навколишніх сел не хыбовали ани партізане. Начальника штабу, майора Кукорелліґо, по святій літурґії позвав на обід-кормеш тогды костільнік *Миколай Сметанка*. Но і в других хыхах ку вечеру было чути співати співанкы: *Катюшу* і *Роспрґаїте, хлопці, коні*. Была то барз сердечна сполупраца міджі партізанамы і Якушівчанамы. За таке приятельство і поміч партізанам Якушівчане барз тяжко заплатили.

У другій половині новембра 1944 року ся фронт так приближив, же было чути стрільбу рускых катюш. Тогды партізане з одділу *Чалаєв* прияли рішіня ся приближити к фронту, перебити ся через нєго і споїти ся з Червеном армадов. Тото ся і стало 23. новембра 1944 року при Міджілабірцях, но, при боєвых акціях загынув і сам Кукореллі. Лісы ся зачали випорожнёвати од партізанів уж од 18. новембра 1944 року. Німці о тім знали і зачали робити по наших селах разії. Так было і в Якушівцях. Рано 21. новембра 1944 року пришло до села німецьке командо і приказало людам до 12-ой години ся приправити на евакуацію. Могли зо собов взяти лем то, што вошло на віз. Было то перше велике нещастя про село. Подля справованя Німців было знати, же найвекша катастрофа ся лем ближить. На бережку стояла мурована церков. До нєй люде застигли фрышно носити такы вєщі, што не могли взяти зо собов, або їм до драбняка не вошли. Было то зерно, мука, машыны на шыты, шматя, потреби з кухні, святы образы, домашнє полотно, серсан і под. По загородах коло домів порозмітавали кросна, плугы, бороны, колеска з плугу, камняны млинці, куделі, драбины, повыганяли до поля худобу. На возы наложыли найпотрібніше – їдло, перины, муку, шматя, за возом привязали корову, запрягли віз, наложыли діти і під озброєнов вартов німецькых вояків колона Якушівчанів з великим плачом і рыданєм ся пустила на путь до незнама. Кідь вышли за село, німецькы вояцы хыжы полляли бензином і запалили. За короткий час горіло ціле село, зістала лем церков на бережку. Кідь село было в найвекшій поминю, Німці колону заставили і давали ся людем попозерати на то нещастя як „нагороду“ за їх поміч рускым партізанам.

Бідны Якушівчане іщі до вечера в колоні дошли до Брусніці. Ту переночовали, хто як: дакотры на возах, дакого взяли знамы. На другый день колона ведно пришла аж до рікы Ондавы. За нєв ся розышли по селах глядати добрых людей і просити поміч. По выганю людей із села, Німці іщі контролєвали хыжкы, жебы ту ніхто не зістав, но не была то правда. Старый дідо *Михал Сметанка* не насів до воза, непозоровано одышов горі потічком до ліса. Ту в порожніх партізанскых бункрах пережив до приходу Червеной армады. Од зачатку децембра 1944 року фронт ся стабілізував на Ондаві. В януарі 1945 дакотры люде ся зачали через фронт вертати домів. Мадярскы вояцы не спєрали Якушівчанам переходити через фронт, іщі їм через мінове поле указали дражку, абы обышли нещастя, бо ту уж на міновім полю загынула ціла родина *Юрка Касарды*. Рускы вояцы на другім боці фронту ся не чудовали ожобраченым людем зо зайдами на плечах. Їх русинскій бісіді легко порозуміли, хто они суть і де ідуть. Дали їм їсти і вказали путь кады найбезпечніше ся дістати домів. Переход через фронт був на тім місті, де є днесь преграда на Домаші. Путь їм указали через Вышній Грабовець і Токаїк. Люде знают, до якого нещастя ся вертають, же село выгоріте, но любов к своєму родному селу і своїй домовині были найсильнішы. Першы родини ся до Якушовець вернули уж на нашы Ріствяны свята, 6. януара в 1945 році. Дома нашли лем саме спалениско. Із 17 хыж ани єдна не зістала. Лем обгоріты пецы і коминьы. Якимсь чудом Німці не підпалили церков. Она стояла на бережку і вітала своїх збідаченых вірників. У ній люде нашли холем то, што перед евакуацєю ту наносили.

Міджі першыма до села вернула і родина *Миколая Сметанкы*. Стрічав їх ту

старый дідо, котрый пережив під бляшанов стріхов, што по догоріноу сыпанця зістала лежати на землі. Быв то на селі лем тот єден сыпанець Бережных, што мав бляхов прикриту стріху. Дакотры люде бывали у горбиках, в пивничках, до котрых восени сыпали бандуркы. Іщі частя, же восени ся уродило достаток бандурок, і горбики были повны. Тоты бандуркы захранили Якушівчанам жывоt і помогли пережити до яри. Жывоt у таких бідных условиях всередині зимы з хворотами, без теплого шматя, без їдла, без основных гіґієнічных потреб був барз тяжкий. Мі ся о тім ани не хоче писати, бо мі тых людей барз жал.

Першов і найголовнішов задачов было збудовати даякы хыжкы. Так, як у октобрі 1944 року будовали партізанскы бункры, так тепер у януарі 1945 року тоты бункры розобєрали і ставляли з них барз просты хыжкы, будкы із штирєма стінами і стріхов. До яри 1945 року ся до села вернула векшына жителів. Ярні роботы на полю не зачали, як колись, бо не было зерно на сіяня, не было што запрягнути до воза, не было коров. Од державы поміч приходила барз помалы, бо іщі была война. Многы люде не вірили, же в таких условиях мож жыти барз довго. Но не страчали надію, бо война скоро скінчіла. При шыткых тяжкостях вліті 1945 року до села зачала приходити перша поміч. Од ґенераля *Людвіка Свободы* газдове діставали коні, приходили potravины, шматя. Кажда родина на особу дістала 500 корун, вдовы по 1000 корун. До села приґнали чеськословєнскы вояцы коровы. Жены зачали обрабляти грядкы, садити бандуркы, зелену. У церквы ся зачало служыти. Діти ходили до школы. Сусідні села помагали, чім могли. Поступні ся зачало жыти, робити, выховлєвати дітей. Но спалєніска по домах, обгоріты пецы і коминьы іщі довго-довго припоминали каждому, хто приходив до села, же ту ся стала велика траґедія.

Іщі ся люде не спамнятали з войновой траґедії, в лісах ся зась обьявлявали незнамы люде. Были то бандеровці. До села пришли першыраз 15. августа 1945 року. Під грозов намірняных автоматів жадали од людей їдло, котрого людковє не мали достаток самы про себе. З людьми заобходили барз круто, не вірили їм. Кідь дакого нашли в лісі, такой го застрілили, як ся то стало в припаді *Михала Потоми* з Брусніці.

Повойновы роки і сучасность

По скінчіню войны село бы не могло выжыти без помічі штату. Но тота приходила барз помалы. На таку підпору чекали і далшы села під Дукляньскым перевалом, і хоць они не были аж так цалком зніщены. Найглавнішым тогды было поставити хыжы, жебы люде мали де бývати. Ставєбны фірмы за штатны пінязі зачали зо ставбов домів по окремых селах у 1948 році, но о выставбі Якушовець ся вирішыло аж в р. 1951. Дакотры хлопи, што тогды были членмаи МНВ, повідали, же ся не уважовало село обновляти, але людей выселити до погранича. Но тогды тверджіня не мож перевірити в ниякых документах. Є правда, же дакотры ся выстаговали нєлем до погранича, но ай до других міст за работов, наприклад, до Кошчє, Праковець і інде. У р. 1946 до бывшего Советського союзу оптовало 6 родин з 38 жытелми. У р. 1951 ся вирішыло село обновити і выбудовати 18 хыж. Тым рішінем людем дали велику надію за тоты муку, які пережили через войну. Село ся захранило, выставба мурованых домів ся зачала в р. 1954. Пізніше молодшх ґенерація поставила далшы хыжы. Послїд-

ня дерев'яна хыжа, поставлена по війні з партізанських бункрів, була розбита в р. 1971. На зачатку 60-х років минулого стороча ся приправляли великі проекти на вибудованя путі, котра бы споліа окресны міста Стропків і Гуменне. Тота путь мала переходити через Якушівці до Притуляна або до Руськой Порубы. До тых сел іщі за першою ЧСР вела полна дорога, по котрій ходили люде з возами. Восени 1944 року, кідь Червена армада зачала велику офензиву, то по тій пути воєнска техніка переходила без проблемів. Но пізніше ся од тых проектів уступило. Надія умерати послідня. Може ся даколи стати, же найкоротша путь між Стропковом і Гуменним – через Якушівці ся буде реалізувати.

Повойновий живот на селі ся зачав выліпшувати нелем вдяка будованню нових хыж. В р. 1956 пришов до села першыраз автобус, і так выліпшыв споліа з окресным містом – Стропковом. Од 1957 року ся зачала до села заваджати електрика. На МНВ був у р. 1961 заведжений телефон. У 1961 р. ся в склепі Єднота продавало вшитко, што было треба. Но містности зачали будувати іщі в р. 1958. Жаль, же днесь ся в селі уж ніч не продавать, а містности склепу собі переробили полівницями про свої потреби і выставють там найкрасшы полівницкы трофеї. Є то своїм способом сільскы полівницкы музей. У 70-х роках минулого

стороча під веджінем МНВ реалізували ся дві великі ставбы у аквії „З“. Быв то дім культури, в котрім ся жытелі села сходять на акціях, громадах, свадьбах, хрестинах і под. Село має свій водовод. Домінантов села є стара грекокатоліцка церьков збудована у 1790 році. Была веєраз оправлєвана. При послідній оправі в р. 1997 была обновлена стріха, фасада, вымалєваны стіны і образы, положена підлога і стіны обложены деревом. Од 1993 року є у селі православна церьков, до котрой ходять православны віруючі і з судідніх сел. У ній ся свята літургія одправлять каждую другу неділю. Спочатку між грекокатоліками і православными были малы незлагоды, но днесь наші між собов порозумілія.

Діти ходять до школы до Колбовець. До кінця шк. р. 1961/1962 ся у школі учіло по українськы. Од шк. р. 1962/63 ся учіть по словенськы, но по кружках ся днесь учать язык русинськый. До 1962 році люде ґаздовали на своїх землях. Выслідкы ґаздованя были барз бідны, а к тому треба было давати на контіґент, также мало што зістало про властну потребу. По 1962 році люде вступили до дружства у Колбівцях і ґаздовали ведно. Дружество перешло вшелякыма реорґанізаціями, але все замєстнавало жытелів із села. Днесь є выроба заміряна на хов худобы, який дя концентрує в Брусніці.

При посліднім списованню людей в р.

2001 у селі жыло 58 жытелів. К русинському материнському языку ся приголосило 35 жытелів. Як видно, асіміляція не обышла ані Якушівці. Церьковны обряды у церьквах ся одправляють по церьковнословенськы, співають „Господи, помилуй“, но у грекокатоліцкй церькви уж апостол і єванґелію читають по словенськы. Мусиме ся надіяти лем на єдно, же село ся цалком національно не стратить, але утримать свій первісний русинський характер.

Познанка автора:

При писаню статі єм ся операв на спомины моєї жены **Терезії Фріцквой**, уж небіжкы, родачкы з Якушовець, єй родічів **Миколая і Юлії Сметанковых**, уж небіжчиків. Далше то были єй сестры: **Марія Герінкова**, 84-річна з Карловых Вар, **Павліна Горова**, 73-річна з Нератовіц, **Анна Прокоповічова**, уж небіжка із Стропкова, мама бывшого міністра Павла Прокоповіча. Женины братя – **Йосиф, Мілан і Михал** із Стропкова. Велє мі повідати о селі домашні люде: **Марія Касардова**, 85-річна, єй муж **Михал Касарда**, **Іожко Бережний**, староста села **Ян Сметанка** і други. Далє то были **Марґаріта Гецкова** із Стропкова, **Татяна Потічна** і єй муж **Петро** з Бардєєва і други. Черпав єм із Сільскых кронікы Якушовець, словників, інтернету, новинок і ін.

Інж. Іван БІЦКО

Нашто заяцьови стоп-сигнал, а Русинам „косовський сценарій“

Хто хоть єден раз видів у телевизії рекламу страхової компанії у Словакії „Кооператива“ із назвов „Зобудьтєся!“, котра ся снажила наwerbовати діля себе што майбулше клієнтув своїм телевизним шотом із трьома шоферами-каміоністами, із котрых єден *заспав за волантом*, тот собі легко може предствити, який переполох вызвало меж Русинами усягды, де лем суть, опублікованя на руському интернеті <http://rusinpress.net/rod/62praz.htm> **Декларації Союму Подкарпатських Русинув**, датованої 15-ым децембром року 2007.

Єдным із тых, што ся *зобудили* ни так на саму Декларацію, а скорше на тот переполох, котрый вызвала, був єм і я сам. Такой нараз єм скочив на руськое интернетовое місто а єм собі тоту *інкріміновану* декларацію почитав. А такой нараз єм телефонув до Ужгороду єдному із трьох сигнатарув тої декларції, же што они собі тым опублікованьом задумали досягнути. Бо там у тому матеріялі на вебовському місті стойить то, што чому бы Русины ни могли собі дозволити повторити тот крамольний „*косовський варіант*“ у ділі сотворіння *самостоятельной* Подкарпатської Руси (ото гибы *державы*!!!).

А тот бодрствующий шофер-сигнатар із Ужгороду ми повів, што вун і другый бодрствующий сигнатар-шофер то ни хотіли опубліковати, а зробив то і за них тот третій, што заспав за волантом. А чудуй ся світе, ним ся оказав ни хто инший, як *превелебный протоиерей* (то гибы *отичь-батюшка*) Димітрій Сидор із того-же Ужгороду. Курто тай товсто: із того, што ми было по телефону повіджено, зрозумів єм, што духовный служитель (пастырь либонь) ся достав до позиції якогось *Цяпури* із извїстной поемы *русинського поета* (ой так, тогды ищи муг быти Русином!!!) Івана Котляревського *Енеїда*, у котрой главный герой-бродяга *Еней* заблудив у пекло, а там увидів того (ма) *Цяпуру* (котрый на сьому світі був издательом поемы Котляревського), і котрого там *жарили на шаплицу, бо мав прескверную натуру у кужее отдавав в печать*. Ни знаву, ци був собі *свідомый* батюшка Димітрій своєї ролі у сьому ділі хотя бы із сього угла *виджіня*, ни говорючи вже про *політичні аспекти і послїдствія* своєї sui generis ініціативы ни лем на Подкарпатській Руси.

А так ся стало, што рїшив єм ся на сию тему дашто написати якраз у тот динь, кідь *колыска сербського народа*, провінція *Косово і Метохія*, ся провозглашать за нову *європейську національну державу* Косово, де, по всей видимости, буде і нова національність *Косовар* (може і нї, пак остане стара *албань-*

ска, што бы вытворило у Європі другу, днись уже *албанську паралелу* із существованьом двох німіцкоязычных держав, Німичины и Австрії).

Сиджу перед компютером дополудня 17-го фебруара 2008 а крайом ока сліджу за тым, што ся діє у телевизорі, де словацка телевизія передає то, што ся творить у *богоспасаємому* граді Пряшові, котрый був *русинськым твердыньом* за часув нашого будителя-священника Александра Духновича. А діє ся там то, же *пряшовського єпарху* (то гибы *єпископа*) Іоанна Бабяка *інтронізують* за єрхієпископа-митрополита всея Словакії. Ни треба много бисіды, абы кождый Русин зрозумів, яке то має значіня діля ушыткых Русинув, а то і за межами *богоспасаємої державы Словакії*. А што ся діє у тот самый час намного далше на юг, у *братьскославянськуй* Сербії, не виджу, бо телевизія то у Словакії ни передає, но могу то собі предствити. Як і многі мої соплеменники Русины, а ни лем они, знаву, што там днись із помощов *Європейського союзу* (того *Советського союзу* уже ни є на світі, но од того нам, Русинам, ни легше) *колыску сербського народа*, провінцію *Косово і Метохія* провозглашають за далшу могамеданську державу, котра ся на первых порах буде звати *Косово*. Ушиткы „чесні“ Європаны знавуть, што як і Боснія-Герцєговіна, так и сися *нова держава* уже уперед ся тішить великий подпорі Євросоюзу із *богомзабытого града Брюсселя*, а зато і ушыткы *вибы-європейськомыслящї* Русины бы мали на сию „*радостну звістку*“ повстати і три раз *громогласно* закричати уєдно із протиєрейом Сидором *гура, гура, гура!!!* Мушу дакотрых читателюв розчарувати, што я ни повстану, а лишу ся сидіти, бо ни єм увірєный, што зачатое днись у *косовськуй Приштині* ся добре скончить, а то і кібы ся мирным и *демократичным* способом ціла, помалы *богомзабыта* Європа *ісламізовала*, што вылучити ся ни дасть, кідь знаєме, як успішно ся *розмножують* и тоты Могамеданы, котрі уже запустили коріня на європейському континенті. (Туй ся ми дасть, абым собі ни позволив єдно замічання, што *якось дуже чудно совпадає* у часі то, што ся діє в днись уже *словацко-русинському* Пряшові и одночасно у днись *уже лем косовськуй* Приштині, бо стараніями батюшки Сидора и то побитіє у Косові и Метохії бы мало мати значіня и для Русинув (ни знаву, ци знає батюшка *Митро* о существованю такого града, як *Косовська Митровиця*, де днись панує великий смуток, бо живуть там переважно Сербы).

Итак, пойдьме на діло, *in medias res*, як звикли говорити ищи старі Латыняны, кідь перед ними представ извісний *волоцюга* Еней, котрый мусив *накивати пятами* из старогрецької Трої, кідь там уже было *нечого ловить*, як говорять днись наші *великославянські* братя Русы у подобных случаях. Каждый *здравомыслящий* Русин, котрый собі прочитав тоту *інкріміновану* Декларацію Сойма Подкарпатських Русинув, муг собі зробити заключенія, што усі *сопроводительны* до нїї матеріялы (котры нияк ни суть плодом *політико-історичных* глядань нашого протоіерея, давшего їх на інтернет) ісправді мають *и голову, и пятаи*. Майбулшое значіня мають тоты пасажи у тых сопроводительных матеріялах, де ся *объективно* говорить о тых *гибы-політичных діятелях*, котрых діянія майдрастично засягли до долі Подкарпатської Руси и усіх там *тоады и тилирь* живущих. А справедливо майбулше из ушиткых достав на *фрак гореизвѣстны* Едвард Бенеш (котрого єго сопленіники Чехи познають и як *Бен Ешеду*). Сись *політичний шпекулант*, котрый уєдно из татічком Т. Г. Масариком був єдным из основателюв по первой світовий войні такзваної первої *Чехословацької республіки*, межи войнами *ся клея и божье*, што Русинув *никому и нигда* ни дасть, по другой світовий войні уже був способный на Русинув позирати як на *друбный пинязь*, котрым ся Йосифови *гибы-генералиссимусови* Сталінові *одвѣдывае* за то, што тот прихмурив очі над тым фактом, што Бен Ешеда по своєю *абдікації* из поста президента ЧСР у 1938 році, почас другой світовий войны и по ній уже був *нелегітимный президент* а зато и то ушитко, што по войні из ним, Сталіном, як и из ушиткыми другими подписав, мало ціну *тоалетного папіря*. А таким папірьом ся *накормили* послі другой світовий войны и *западні союзники* уєдно з Черчіллем, котры того Бен Ешеду почас другой світовий войны *презирали* за єго діянія у тому році 1938 (зато мусив тот Бен Ешеда у децембрі 1943 на *поклон*у до Москвы, абы ся *залишкае* хоть у Сталіна). Но абы и мы, Русины, сьме оддали довжное безпримірної *шпекулативности* сього *франкмасона*, мусиме ся согласити и из тым, што дарованьом Подкарпатської Руси Сталінові Бен Ешеда вирішив єден *недорішений аспект* ищи из часу основаня ЧСР а *именно то*, же та держава бы мала звати *Чесько-Словенсько-Русинско*. Фактично неохотом того дорішити *выкурили* татічек уєдно из Бен Ешедом першого губернатора Подкарпатської Руси Грігорія Жатковича из *їхньої* ЧСР, державы *лем Чехув и Словакув*. А неохота пристати на писаня у назві Чехословакия хотя бы того тире (ромілку) *выпровоковала* чесько-словацьку конфронтацію (тзв. *ромічкову „войну“*) уже пузніше у році 1990, котра ся у році 1992 скончила розводом *чесько-словацького народного супружества*.

Як видиме из вышеизложенного, протоіерей Димітрій Сидор був *вызброєный тяжким аргументачным калібром*, кідь ся рішив на публікацію того ушиткого, што читатель найде на упомянутому вебівському місті. Айно, Русины, як и иншы народы Европы мають право зарядити свою долю так, штобы то было у рамках *здорового смысла*, абы то *никому ни шкодило* а діля сього можуть глядати и *международну подпору*, рахувучи туда и велику матушку Росію, тым паче, што уже та Росія ни є така, яка была за Сталіна и його *посіпакув*. Но лем собі добре побзерайме, хто бы мав быти *глашатайом* того, што содержит тота Декларация. Священнослужитель, протоіерей Димітрій Сидор є настоятельом православного храма у граді Ужгороді. Кібы упомянутый був *служительом* ци уж *римокатолицьким*, ци *нидайбоже грекатолицьким*, уже бы дустав на фрак од своїх *предстоятелюв*, бо католицька Цирьков як єдно цілоє зробила заключенія, а видить ся ми и *на вічні часы*, из того, як *ниславно* походили два католицькі духовні лица на політичний *стежі* (абым мало зачерпув и до старославянського языка), а то *монсіньоры* як *луск*, Словак Йозеф Тісо и наш *гибы-Русин* Августин Волошин. А ни лем католицька Цирьков має свуй опыт из *священниками-політиканами*. Православный архієпископ Макарийос на острові Кіпр ни устояв *пирид* соблазном *попробовати* свої силы на *політичний стежі* а скончило то тым, што ся до його *політичной капусты* замішала Турція, окуповала часть острова Кіпр, де создала свою *турицьку адміністрацію* а тоту ситуацію *унаслідовае* и днишний Європейський союз, котрому тота проблема так хыбила, як *заяцьови стоп-сигнал* (словацьким Русинам: *бырздові світла*). Так што вопрос стойить так, ци священнослужитель Д. Сидор є *подходяща* персона для того, што хоче досягнути тота Декларация, причому так, што ся хоче оперти на *помуч* Росії и Євросоюзу. У самому выборі *сякої помочи* уже є *заложений* конфлікт, бо *желаніє руських вождь* (а се уж з гимна Подкарпатських Русинув), єден из котрых ся веде як тот заспаний шофер-каміоніста, *противоречить* тому, што собі желают сесі два *гибы-помочники* подкарпатських Русинув якраз у тому, што ся Косова тыче. Бо наміры обох *помоч-*

никув суть *діаметрально противоположны*. А може и справді батюшка Димітрій дустав из Москвы інструкцію: *Ну же, батюшка Митю, давай вырукуй из тым, што и подкарпатським Русинам закортіло повторити ото, што там днись, долюв од нас, у Косові вывели тоты Косовары а либонь Албанці*. А се пишу лем зато, што Росія *нигда* ани не пошле на помуч Русинам *войсько*, як то уже зробили НАТО тай Євросоюз у Косові, а кібы и *нибайда* послала, так из того бы была така *куца-паца*, што може *ушиткым* Русинам бы „брати-Українці“ *повырывали чубы уєдно из руками-ногами*, а потом бы заселили Подкарпатя Галичанами на велику радуть *майбулшого українізатора* Русинув, ужгородського грекатолицького *апостольского адміністратора* Мілана Шашіка, што є *роджений Словак* и там ся ни народив (бо *нибораки-Русины* из помижи себе ни могли доднись уґенеровати свого єпископа). Но видить ся ми, што батюшка Митю ни дуже познать характер своих сопленіників а и зовсім ни читав на інтернеті статью *Русь Подкарпатская: далѣкая, но нашенская* (http://serfar.web2doc.com/pages/rus_podkarpatskaya_dalekaya_no_nashenskaya). А у ній *низнамый* автор, *гибы* Москвіч, но може дахто из Подкарпатя, *пише дуже красно* о Русинах, перед ушиткым зато, што ни *предпокладать* о Русинах, што на єдно слово (и даже декларация) *вержуть* ся *войовати* пуд прапорами батюшки Митя из *пересилув жовто-блакитных* войськ. Там легко можно *нащупати* дашто иншое, а то тот *лозунг*, из котрым Русины довго жили пуд Мадярами: *Hűzd meg, ereszd meg!*, што по русинськы звучить *якось* так: *Потягни (кідь можеш), а попусти (кібы из того была булша біда)*. Сисю житейську мудрость Пудкарпатські Русины *начерпали* из своего опыта булше як *тысяч рокув* житя пуд Мадярами, котрым ся ни удало *згомоґенізувати* Русинув в королевстві святого Штефана. Єден словацький політик на *отшибе* (абым дашто ухосновав из языка наших великих братув-Русув) у єднуй публічнуй дискусії на тему доднись *продовжуючої* ся *звяди* межи Словаками и Мадярами *дозволив* собі повісти, што *мадьяризация* у часах *извісного* мадьярського міністра, *либонь кулпуть, графа Апонія* была *sui generis згомоґенізация*. Но а сись феномен *парадоксально* мав и свуй *хосен* діля Словакув, бо биз такої *згомоґенізації* Словаки бы *нигда* ни были ся *воспротивили мадьяризації* а, *єо ірпо*, *нигда* бы не основали свою *днишню* диржаву. Гойте, чуйте Русины, што из того для нас *выплыває*: *Пирид ушиткым, ни дайте ся згомоґенізувати* (в *пириводі* на *днишні* обстоятелства у *колысці* Русинув, Подкарпатськый Руси, *ни дайте ся українізувати*), бо у сьому и Росія, и Рада Европы и даже тот *гибы-Євросоюз* *суть на стороні* Русинув. А лем до сього бы мав днись *призывати* батюшка-будитель Димітрій Сидор. Треба *рувно* повісти, што *сяка* політика для русинув *ни є легкое діло*, бо кідь *нашем* Славянин *згомоґенізує* другого (Українінец Русина у нашому случая), може то *пробігти* легше, як кідь Мадяры ся намагали *згомоґенізувати* Русинув или Німці хотіли *згомоґенізувати* Лужицьких Сербув. Но *извістна* русинська *выдержка* у таких ситуаціях *скорше* *говори* зато, *шти и кідь навонок* бы Українці уже *виділи* ушиткых Русинув як *на вічні часы* *згомоґенізованих, нигда до того не дуйде*. А при такої *стратигії* Русинув *нигда* на Пудкарпатськый Руси *нихто* ни увидить у *телевізії* дашто *такое*, што днись, 21 фебруара 2008, *вижу* я в *Белграді*, *ци Косовськый Митровици*. Бо там *програли* Сербы *свого часу* битву ни лем на *Косовськом Полю*, но и у *послідующих* віках *ту битву*, котра ся *рішала* тими *активностями* Сербув *пуд* *їх пупами* (абым дашто *цітовав* и од днись як *витязі* *выступающих* *Албанцув-Косоварув*) а у *котруй* битві (*демографічнуй*, абы ушиткым было ясно) *намного* *успішні* *были* *тоты гибы-Косовары*, и *особенно*, кідь *тото* *было* *краткозрак*о *поддержано* *політиков* *большевика-Хорвата* *Йосіпа Броз-Тіта*. Такшто Сербы *можуть* *дяковати* *пирид* ушиткым *самым* *собі*, *потом* *Тітови* и *ни* в *послідном* *шорі* и *гибы* *Косоварам*. А батюшка Димітрій бы мав собі *спомянати* на єдного *свого гибы-колегу* Гапона из Санкт-Петербурґу, котрый у *януарі* року 1905 *выбуриьовае* *худобных* Русув на *мирну* *маніфестацію* из *іконами* *пирид* *Зимным палацом* а усі *добре* *знаєме*, *чим* *ся* *то* *скончило*.

Повідженое туй *можуть* *собі* *прочитати* Словаки, Українці, Русы, Мадяры, Чехы, Полякы, Сербы, Хорваты, Румуны *уєдно* из *політ-братіюв* у *їх столицях*, як и у Бруселі, Штрасбургі *ци* у Вашингтоні, *но* *дефінітивное* *ЗАКЛЮЧЕНІЄ* из того *мавуть* *изробити* *самі* *Подкарпатські Русины*, *діля* *котрых* *то* *было* *писано*.

Русины, ни дайте ся изгомоґенізувати и ваша ПРАВДА побідить!!!

Автор на своєю скорі *испытыв*, як *фунгує* *славянська „взаємность“* и *„уєднородняня“* *пирид* *ушиткым* *межи* *самыми* *Русинами* и *котрый* *добре* *знає*, *яким* *псом* *воняє* *усі „доброжелатели“* *Русинув*.

ОТВОРЕНЕ ПИСМО-ВЫГОЛОШІНЯ

о діштанцованю ся од екстремізму в карпаторусиньскім русї

За послідні роки карпаторусиньскый рух у світі досяг немалых успіхів. Під животодадарными лучами слободы по Револуції 1989 року і паді тоталіты в Централній і Выходній Европі русиньскый народ помалы, але істо розвивать свою, скоро страчену, культуру. Карпатськы Русины суть узнаны як самостатна національність в п'яти державах Европы, русиньскый язык, історія і культура ся учить у школах на розлічных уровнях освіти, в тім числі і на універзітах. Учени з цілого світа проявляють інтерес о розлічны аспекти минулого і сучасного карпатських Русинів. В тім одношіню много бездержавных народів Европы і світу можуть в добрім завидіти карпатськым Русинам.

Таке поставліня є выслідком каждоденной дрібной работы многих особ, жен і мужів, патріотів свого народу і культуры. То было досягнуто чисто еволучнов путём, без схоснованя силы і проллія кровли, а тыж без грозбы насилства. І тот факт є великим позітивом, што підтверджує тезу о „мірній нашій русиньській пути“, высловлену іщі перед „третім карпаторусиньскым націоналім возроджінём“ такой по 1989 році.

На превеликий жаль, в посліднім часі зачали ся обявлявати выголошіня з боку дакотрых особ і орґанізацій, котры ставлять під вопрос основный принцип вірности ідеалам демокрації, ненасилства і слободы, який вообщє доміновав у карпаторусиньскім русї почас послідніх десятиріч. Може не выкликує зачудованя факт, же такого роду декларації чути на Україні – в єдиній державі, яка не узнала карпатських Русинів за самостатну національність.

Мы не одступуєме од наших претензій к українській владі, затожє не має інтерес узнати карпатських Русинів за самостатну національність, і часто підкреслюєме самобытность карпаторусиньского народа. Але мы не можеме быти згодні з методами, які пропонують авторы выше спомянутых выголошінь. На сторінках друкованых масмедій і в інтернеті обявляють ся слова о „ґеноциді Русинів на Україні“, о „ковоскмі сценарію“, о потребі переоцініня границь нелем України, але тыж Румунії, Мадярії і Словакії (*Der Spiegel* = *Профіль*. – № 6 от 18 февраля 2008 г. – с. 17). Авторы даних публікацій знижують ся к уражкам на адресу інших народів, етнічных ґруп і держав. Главно галицькы Українці суть названы „бандерами“ – образливим терміном зо советського періоду. Держава Румунія є обвинена не вєче не менше із „захопління“ (вкраджіння) земель Марамороша іщі в 1918 році. (*Так істо там*). В тім же часі авторы без ваганя вызывають далеку Росію помічі русиньскым екстремістам у їх дештруктивнім діяльності намірянім на досягнутя ситуації подля прикладу „Підкарпатя без України і без НАТО“.

Іншым „фундаментальным камінём“, на яким ся будеє концепція екстремістів, є вопрос Підкарпатської Руси, котра в роках 1918 – 1938 была выходнов провінціей Чеськословеньска. В тім часі карпатськы Русины, які в ній жили, досправды мали культурну, але не політичну автономію, зато теперішні карпаторусиньскы „діятелі“ выносять Підкарпатську Русь чеськословеньского періоду як повноцінну державу зо своїма премьер-міністрами і владов (*Так істо там* – с. 15), што є обычайным перекучованём історичной правды. На тій основі, а тыж на основі выслідків референда в 1991 році (де, між іншым, слово „Русин“ або „карпатський Русин“ ся ани не споминало, ішло о створіння „шпєціальной самосправной теріторії Закарпатської области“), дакы горячі головы із Підкарпатя дожадувають ся створіння самостатной національной державы – Підкарпатської Руси (*Так істо там* – с. 17).

Зато, же дана ситуація на Підкарпатю огрожує міжнародну авторіту карпаторусиньского руху вообщє, мы хочеме выголосити, же:

1. Карпаторусиньскый рух, як рух національний, мусить ся дотримувати ідеалів демокрації, слободы, толеранції, ненасилства і мірной коекзистенції.

2. Треба одшмарити застарілу, іщі з 19. стороча тезу „язык = народ = держава“, котра не принесла Европі ніч, окрем двох світових воєн і масовой ґеноциды, і треба прияти факт, же Европска унія ся мусить стати домом про вшыткых карпатських Русинів, як і вшыткы інші народы Европы, державны і бездержавны.

3. Як результат попередньої тези, абсурдне є снажіння змінити екзистуючий сістем границь і створіння новых. Нашым цілём ся мусить стати Европа без границь.

4. Треба прияти факт, же до Европской унії Русины Підкарпатя можуть ся дістати лем як часть демократичной України, державы, котра указала світу безпрецедентный приклад мірной револуції і докладно боює з остатками тоталіты. З той причіны міжнародна карпаторусиньска громада і Русины Підкарпатя бы мали вшеляко підтримувати снажіння України на пути до европской інтеґрації.

5. Сыме глубоко пересвідчены, же карпатськы Русины, як сучасный цивілізований народ, мусять вирішувати свої проблемы мірнов путём, але нияк раз не путём грозбы і демаршів. У 90-ых роках минулого стороча сполупраца з владами і парламентами своїх держав і міжнародными орґанізаціями привела до узнання карпатських Русинів у Словакії, Мадярії, Румунії і Польщі. Таков путём мають іти і карпатськы Русины України.

Екстремістичны елементы екзистують скоро у вшыткых сполоченьскых і національных рухах. Зато і в припаді теперішнього підкарпатського русиньского екстремізму барз ясно ся указує споїня нелем із тоталітов комуністичного прикладу, але і давнішыми ідеалами „третього Риму“ і „єдиной і неділимой“ Росії „од Карпат до Владівостока“. Мы вызываєме карпатських Русинів вшыткых країн – обчанів Европской унії, обывателів України, жытелів США і Канады – высловте ясно свою позицію! Не дайте ся обдурити демаґоґами і говорити у Вашім мені!

Зо свого боку мы, як председа Світового конґресу Русинів і председа Світової академії русиньской культуры, высловлюєме повный несоглас з будь-якими выголошінями наміреними на дестабілізацію міжнародной ситуації, такыма, які суть грозбов про цілістность екзистуючих держав і уражають честь і достоиньство країн і їх жытелів.

Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ,

председа Світової рады Русинів, академік Канадського кралёвского общества – Канадських академії уменя, гуманітарных і природознательских наук, академік Міжнародной славянської академії наук (Київ, Україна)

Стівен ЧЕПА,

председа Світової академії русиньской культуры, президент корпорації „Norstone Financial Corporation“ (Торонто, Канада)

„Около колыскы патриотичного ренесанса“

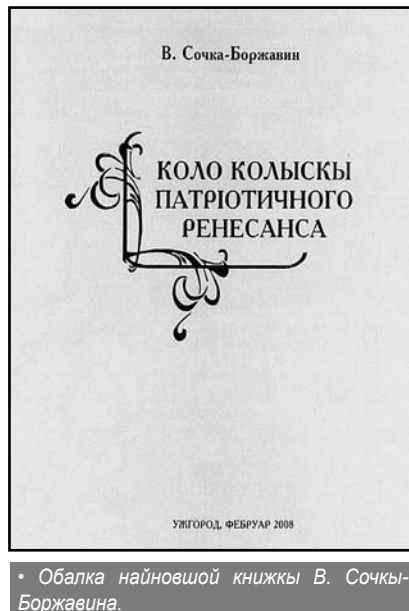
Таку назву несе найновша книжка **Василя Сочкы-Боржавина**, мено якого в русиньскім русі є дость знаме. З ним ся стрічає з першых зачатків русиньского возроджіня по 1989 році. Жыє в Закарпатській області України, є поетом, публіцистом, історіком і автором многих цінных публікацій.

Ёго найновша книжка вышла в Ужгороді у фебруарі 2008 року. Дістав єм єй недавно. В ній є і присвята: „Уважаемому Мгр. Гавриилу Бескиду, давному литературно-му другові-Духновичовцю з наилучшими пожеланиями добра и творческих успехов **Василий Сочка-Боржавин**, Перечин, 20 мая 2008“. Така засылка і писма, котры дістаю од свого приятеля, творчого русиньского діятеля, мене все знали порадовати. Много єм ся з писем, як і з розлічных приложених выстрижків з новинок і іншых матеріалів дізнав о животі і ставі русиньского руху у наших близьких приятелів на Підкарпатю.

Василь Сочка-Боржавин як писатель і культурный діятель був єдним із зачинателів підкарпатського патріотичного руху на початку 90-х років 20. ст., котрого колысков є ёго родный край. В роках 1991 – 1992 був председом Общества карпатских Русинів на Підкарпатю а в р. 1991 – 1995 був членом Світової рады Русинів за Закарпатську область України. Він брав активну участь у многих важных русиньских акціях і научных конференціях як дома, так і в Пряшіві, Бардеєві, Свіднику, Празі, Будапешті, выступав на міжнародных сімпозіях писателів Середній Европы.

Вышеспоминана книжка В. Сочкы-Боржавина є штирнаццята в шорі, яку написав тот визначный автор. Обсягує ціл літературно-історичных есеїв „Под задумчивыма Бескидами“, ряд публіцистичных выступів, репортажів і архівных документів із фотками. Книжка ся складає з двох частей: Перша часть „Мы потомки предків давных“

– то суть історичны нарисы о русиньских будителях, о тых, котры писали о Русинах, о тых, котры зачали нелегке діло возроджіня русиньского руху. Автор звичив історичны моменты русиньского ренесансу у своїм роднім краю, вшытко, што він пережив ведно із своїма найблизшыма сполупрацовниками. Цінны суть позбєраны архівны

матеріали і думкы будителів карпатських Русинів, як і проблематика русиньского школства в Угорській Русі і бывшій Підкарпатській Русі. В другій части під назвов „Под задумчивыма Бескидами“ находиме опублікованы статі автора з історії, культури Русинів Підкарпатя в роках 1991 – 1994. З великов ласков пише про наших будителів А. Духновича, А. Павловича, Е. Фенцика, А. Добрянського, І. Сильвая, о русиньских

публицистах минувости. Єднов з послідніх статей є „Не дамо унижати наш народ“. На кінці книжки є много фотодокументів з історії русиньского ренесансу, на котрых ся найдуть і многы активісты русиньского руху, котрых тримать в почливости наш автор. На стор. 229 находиме фотку з 2003 року, кідь на позваня В. Сочкы-Боржавина і тогдышнёго председы Ужгородського Общества А. Духновича Людовіта Філіпа єм був позваний на научный семінар к 200. річниці од народжіня А. Духновича. В Русиньскім народнім домі, який належить Обществу А. Духновича в Ужгороді, на березі ріки Уж я прочітав матеріал А. Духнович в творчости **Николая Бескида**. На стор. 228 є цінна про мене фотографія, де коло гробу моего стрыка Антонія Бескида, другого губернатора Підкарпатской Руси, стоїть автор книжки із своєв жєнов Ірінов, які были положыти квітки на ёго гріб і запалити свічки на ёго память. Я дякую авторови книжки, же мене в 2003 році завів на главный цінтерь в Ужгороді, де єм ся першыраз міг поклонити і дати честь моєму стрыкови Антонієви. З тых часів і я маю фотодокумент із сполочной фотографії при гробі А. Бескида з Василєм Сочком і ёго жєнов.

Не треба забувати, же тот патріотичный ренесанс Русинів, котрый ся зачав по 1989 році нелем в Закарпатській області на Україні, але і у нас у Словакії є непрерывным процесом, котрый подля мене, не буде мати свого кінця. В тім процесі возроджіня уж 18 років проводять роботу вшыткы русиньскы організації і у Словакії. Одказ нашого будителя А. Духновича є актуальный і днесь, а буде в будучности при пробужданню Русинів зо сна. Штафета патрить молодому поколіню, якого чекать нелегка робота на ниві самоусвідомлєня народа, а то тым, же буде людем припоминати історію, культуру, славу кіріло-мефодьску традицію і одказ своїх предків. ■

Др. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Ягелоньска універзіта в Кракові

Язык сучасной русиньской літературы

(Реферат на III. Міджінароднім конгресі русиньского языка 14. септембра 2007 в Кракові.)

Красна література была і остає дальше основном сфером розвитку русиньского писаного языка. Літературний запис, історичні і сучасні, є тывральным культуровым текстом створеним з языкового метеріялу. Специфіка языка красной літературы є в тым, же як матеріал артистичного твору – сягну гев по семіотичну термінологію – діє він в структурі другоступенного моделюющего систему, што трансформує го згідно з кодом того сисему. Прото язык літературы, маючи джерело в бесіді, утырвалєя єй натуральны формы а єдночасно розвиват їх в формы артистичні перетворєны, метафоричны, отворєны семантычні і граматичні.

Сучасна русиньска література розвиват ся дост динамічні, хоц не в єднєкій ступєні во вшыткых русиньских регіонах (од пару до около 30 діючых актуальні писатели в окремых державах). Языково оддзеркалєя она в гідній ступєні етап розвитку стандартизації языковых форм окрислиного регіону. Так наприклад в Сербії і Хорвації базовий язык літературы оперує знормалізуваном формом, што концентрує писатели на ар-

тыстичній обробці і перетваряню той формы. Інакше є хоцбы на Підкарпатській Русі, де опублікування нового літературного твору є часто пропозиційом новой орфографії і граматичных форм русиньского языка (в підкарпатській версії). Є і так, же окрислене русиньське видавництво усталєя свою выдавничу языкову норму і писатель, котрий в ним выдає твір, достосовує язык в орфографічным і граматичным записі до поставленої нормы або згаджат ся на коректу (выданя Стіваришыня Лємків).

З факту, же література то сфера артистичного выслоу, выникат, же не базує она на окрислєным лексикальным ци термінологічным засобі односячим ся до специфічного простору чловечой активності (як то є нп. в урядовій, науковій, школьній, конфесійній ци інчых сферах), лєм специфіка літературного языка має суть в артистичным свободнім перетворіню форм натурального языка. Очевидні, лексикальний простір даного твору є в значучій ступєні окрислений темом того твору і може експлуатувати явні специфічну лєксику, але творчых тем може

быти неограниченє чысло. Подібні тіж бесідувати мож про окрислений лексикальний засіб даного автора (на такы темы повстають спеціальны науковы опрацуваня, нп. язык Міцкєвіча, Пушкіна), але тот засіб не выникат з окрисленой предметом, тзн. літературом, границі, лєм є він условлений індивідуальными примєтами і досвідчєными автора.

Коли присмотримє ся в загальным вимірі темовій обшыри, котра обусловлєят лєксику сучасной русиньской літературы, достережеме, же окрем універсальной ріжнородности і вынаходливости проблемів і тем, котры найдемє в тій літературі, є деяка семантычно-лексикальна обшыр домінуюча в русиньській творчости, загальні, мож рєчы, окрислена русиньством. Є то тывове для меншыновых літератур, же домінує в них етнічна проблематика во вшыткых вимірах єй проявлєня.

Прото найдемє ту рєлятивні часто однесєня до етнічного простору, а што ся з тым вяжє, головні пейзажову лєксику выведєну з гірського крайобразу – *горы, верхы, поло-*

нини, ліси, потоки, розтоки, ітп., очевидні збогачену цілом ґатом епітетів і піддану метафоричним перетворінням. Адже, *горы* сут традиційні *высоки, зелены, небосажны, горды, сині*, але сут тіж барже метафоричні *горбаты як доля, скаменілы як воля міцнішых, сут монументом, вічністю в задумі*.

Окрем пейзажового ознакуваня простору, має він тіж в літературі широко розбудовану іменничу (топонімічну) лексику. Назвы гір – *Бескыд, Кычера, Маґура, Попіван, Говерля*, назвы рік, міст, сел, важных історичных місц, країн, ітд. Іх запис в літературі не все є згідний з записом на мапах, може оддзркаляти місцеву вимову, вводити даякій локальний варіант назвы.

Етнічність в русинській літературі знакувана є тіж спільнотовом історієм, прото в лексиці часто повторяють ся історичны (або легендарны ці мітичны) мена русинських героїв (Князь Ляборец, розбійник Савка, Король Матіаш), важны історичны факты (Берестейська і Ужгородська Унія, Талергоф, оголошынна автономії Підкарпатської Руси), лексика створена в полеміці, ці в експонуваню історичных подій.

Експлоатувана є лексика повязана з назвами народів, особливі часто повторюють ся форми етноніму Русин, Руснак, Лемко, Карпаторус (і походны форми од них створены), але часто прикликуваны сут тіж мена русинських сусідів і інчых народности (Мадярів, Чехів, Словаків, Поляків, Українців, Росиян, Сербів, Болгарів, ітп.).

В тій темовій обшыри выступує тіж лексика повязана з русинським автостереотипом, котра выполнят образы з жытя Русинів. Русины представляны сут як добры, бідны, честны, трудолюбивы, богобойны, часом тіж, як оддзркаліня думаня інчых – дурны, темны, незарадны. Окисляны сут тіж занятя, якамы ся займають, способы їх жытя, характеризувана духова і матеріяльна культура, што несе зо собом звязаний з ньом засіб лексики.

Часто выступує тіж церковно-реліґійна лексика, головні в тых регіонах, де одмінність східного християнства од домінуючої римокатолицької реліґії дає цілий репертуар символів ріжниц, базовых для етнічности. Адже сут то одмінны од “латинських” (римокатолицьких) трираменны кресты, ікони, церковны бані, дзвонны, чашы, части літурґичных шат, ітп.

Русиньскіст, мож повісти, творит значущий лексикальний простір, придаючий специфічності і своєрідності загальному літературному вимірові языка.

Прото, же етнічны уявы, концепції і базовий їх матеріал лучат ся во спільний русинський свідомості, мож провести ту даяку узагальнену обсервацію в однесіню до языка русинської літературы. Коли еднак хце ся вказати, як будуют і претваряють ся в літературну, понадязыкову значущіст даны формы натурального языка, треба одкликати ся до текстовых конкретів, што до котрых базувала буду предо шыткым на найбарже мі знаных творах лемківської літературы. Вкажу лем пару примірів розвитку, збогачыня, перемены языковых форм в їх літературній, артистичній функції.

Адже, серед стилістичных середків, котры естетичні вальоризуют язык, єдныма з найбарже трансформуючых натуральний язык сут **словотворчы середкы**. Писатель творит неологізмы, што має велике значыня в языку, в котрым звязана з модерным жытьом лексика мусит фурт ся творити. Треба зазначити, же русинський язык як меншыновий, свої неологізмы творит найчастіше в паралелі з домінуючыма языками. Прото нп. в лемківськым языку літературы єдныма з частішых неологізмів сут

формы одчасословных назывників (дост часты в польском языке) нп. *світаны* (*міцне світаны обуджене криком*), але можуть быти тіж інчы словотворчы гляданы естетичной експресії, як хоцбы в слові *ниначыти* (*німы лица ниначыют в слідах чужых*) ці *вколошати* (*росне камін вколошений в недра землі*).

Цілком противні до неологізмів, архаїзмы як словотворчий стилістичний середок, не коеґзистуют з домінуючым державным языком, лем сягають до джерел руських, мож речы “обще-/загальноруських в їх церковнославянській основі. Так, в Петра Мурянки стрічає в сучасноязычным тексті такы окрисліня як *тьма тем* (*памятай*

• Др. Олена Дуць-Файфер на III. Міджінароднім конгресі русинського языка 14. септембра 2007 у Кракові (Польска).

Фотка: А. З.

сыну/што правд є тьма тем...), ці *десне, шує* (*де десне рамя твоє/де шує*). Літературний ефект є барз міцний – находиме ся през тоту архаїзацію в двох історичных і культуровых світах, наступує сакралізація через церковний язык культурово-етнічної обшыри сучасности. Языково “слово чудує ся слову” через свідоме сопоставліня для контрасту, але тіж для прикликаня святости, котра є в основах і ліричной wypowiedi і церковного языка.

Інчы, выкористуваны естетичні словотворчы середкы то *deminutiva* і *augmentativa* – здрібнены і згрублены слова. Подібні як в штоденній бесіді, сут они высловом емоційного однесіня до даного предмету. През гідну фреквентивність таких слів в фольклорі, тіж в сучасній русинській літературі є то часто стрічений стилістичний середок артистичного выслову (*травичко-команчико; травичко-стеблечко мое*) (*Ігорчыку/ Демку/маленькы мої Лемчата*).

Окрем словотворчых середків велике значыня для языка красной літературы мають тіж **семантычы перетворіня**, котры виводят зо слів през сопоставліня їх з інчыма словами, утайнены значыня або творят новы значыня. Односно просты такы перетворіня то епітеты, найчастіше выступуючы в формі придавника, рідше часопридавника ці назывника. Епітеты можуть быти характерны для языка даного творця, нп. в вершах Володислава Грабана часто выступують повязаны з кольором епітеты: *зелены слова гір, зелены очы тополі, біла грудка гір, білы кости зымы, птахи темны, над жолтым джерельцём/плаче сине небо, малиново-зелений мальничок, арджаво-жолта смуга*, а в вершах Павла Стефановського більше єст епітетів ідеовых тыпу *рідне слово, голузка руска, воєнна проба*, ітп.

Простом формом семантычного перетворіня єст тіж порівняня, котре дає можність

вытягнути новы нюансы значыня зо слів, дозвляють однести того што незнає до знаного. Языково мобілізує того до вынаходливости образково-словной в лучыню якісх двох, названых адекватныма словами явиск: *Бескыде мій/як доля горбатий/як воля міцнішых/скамянаний; зізды горят як зіля в малиновых лісах*.

Барже зложеном як епітет і порівняня формотворчым перетворіньом єст метафора. Выступуючы в метафорі слова лучат ся зо собом в нову цілість, семантычні выходячы поза обшыри значыня, які мають позатым получыньом. Метафора то нова семантычна якіст в однесіню до базовых значынь слів. Адже в языку експонує ся його вельозначущіст, вельоплощыновіст семантычна, котра зас в аспекті языка ці языків стоячых попри ним (при взятю до увагы їх семантычності) отримує розшырене поле подвійных значынь: *розпятий на сім стран світа/ з криком вітру в стрямбах; встал Лемко/ і отесал місяц; за том гором люде носят сонечники в серцях*.

В лемківськых метоніміях і синеґдохах (котры сут одмінами метафы) часто стосуваны сут слова з традиційного простору культуры *ішли чужы на схід і на захід*. Интересуючы для языкової вынаходливости сут оксимороны, котры базуют на антонімах *снігом одоґрію*, персоніфікації *плакали горы*, символі нп. *мурянка, дуб, голуб*, ці алеґорії, котры можуть базувати лем на русинськым языку і будуваных в ним конвенційных уявлінях, ці односити ся до універсальных просторів конвенційного творіня образів.

В інчий кус спосіб на языковы формы влиають **синтаксичны середкы**. Сут они специфічным перетворіньом синтаксису, усталеного порядку слів. Таким перетворіньом може быти інверсія – переставліня слів. Є она стосувана, жебы з речыня выняти якісый новий нюанс значыня, але головні підкрислити єдно з находячых ся в ним слів: *внуку далекий/кед ти світ камінний/не выдре і душу/а Доля віща/приведе на того місце*. Переставліня нормального придавниково-назывникового порядку підкрислят гев значыня епітетів. Інчим перетворіньом є еліпса, яка елімінує з речыня окрислений елемент, котрий там єст сподіваний, не остає еднак через автора введеній. Таким елементом є найчастіше присудок: *На убочы/ хыжа дітинства/ босоного/ штораз дальша вертано*. Єдным з найчастіше стосуваных синтаксичных середків є повторіня: *Но/ што я знам/ Но/ што я видію/ Но/ што я пережыл*. Окрислений елемент вертат вельо раз, што надає цілому урывкови особливу стилістичну тонацію. Специфічным родом повторіня є паралелізм. Окрисляме так систематычне повторюваня ся окрисленої версіфікаційно-синтаксичной структуры: *Што-б хотіла рано вставати./ Што-б не тра-б ей кыйом ззаянати./ Што-б ся віпла гарно вверати./ Жебы-м ся не мусіл встыдати./ Што-б сусідів словом не жала./ жадных пльоток-лялів не знала*. Особливом одмінном паралелізму є анафора. То є така структура, в котрій деяка група речень або версьы зачынаєт ся од тых самых слів: *З людьми зажыти/ З людьми пережыти/ З людьми прожыти*. Подібна, хоц гідні рідше стрічана є еліфора, то є повторюваня ся слів або фраз, котры кінчат окремы речыня або лєнійкы верша: *Жыти, жыти, жыти.../ Не самому жыти, -/ З людьми жыти/Людьми жыти/ На людях жыти/ До люди жыти/ Для люди жыти...* З реторыком звязана єст тіж синтаксична структура звана апострофом, барз часто стрічана в русинській патріотичній ліриці: *Землю моя/ Сторінко моя тиха./ Кольорами розмаєний мій луже*. З реторычныма традиціями вяже ся тіж реторычне звіданя. Є то позірне звіданя, бо не wymagaє одповіді. Є в ним

уж стверджня, висловлене в формі звідання прото, жебы му придаці сильніший емоційний тон: *Докаль горювати/ Гнуты каркы, докаль?/Лемками орати./ Як волами – докаль?*

Синтаксичны середки односят ся головні до трансформації норм синтаксису, а їх цілком є осягніня специфічного семантичного ци емоційного ефекту.

Література тіж часто вводить в окисленим цілі (головні для характеристики героя ци культурового середовиска) **языковы стилізації** (одкликания до поэязыковой нормы даного часу і систему).

Найбарже знаны і дост часто стосуваны сут выходячы поза актуальну языкову норму архаїзми, про котры уж споминали зме в інчым місци. Сут то слова і форми, котрых в штоденным языку уж ся не стосує. Але вводжены сут до літературы предо вшыткым в творах на історичны темы, де характеризуют епоху, в інчых творах придають торжественности або специфічного значыньового нюансу.

Інтересуючы і часты сут одкликания до державного языка (для Лемків польского), його введжыня до русиньскоязычного тексту в цілі зазначыня нп. позиції домінації і підпорядкування. Так є хоцбы в байках Івана Русенки, де волк бесідує по польскы. По польскы бесідує тіж в Русенковых русиньскоязычных вершах “Пан керовнік школы” ци “Пані Войцехова”, котра колись была Русинком. Але державний язык вводжений є в текст тіж в інчых функціях – сатиричній, пародийній, інтертекстуальній, асоціативній і ін. В подібных функціях вводжены сут одкликания тіж до інчых, не лем державных, опозиційных языків. Для русиньского языка найчастіше як опозиційний выступує український язык. Пародія пересвідчынь зо стереотипів про українсько-русинь-

скы реляції, то найчастіший претекст для введжыня українського (обо стилізуваного на український) языка до русиньской літературы.

Інчы можливы форми языковых стилізацій то нп. жаргонізмы. В русиньским языку не стрічат ся їх часто, бо односят ся они головні до языка окислених середовисковых груп в містах. Натоміст в стилізаційній функції выступувати тіж можуть гвары, котры вжуют героя або акцію з окисленим русиньским регіоном, нп. Спишом.

В стилізаційній функції выступує тіж часом язык з окисленого, нп. урядового стилю. Урядник Сафат Кліщ з оповіданя Федора Кузяка *Сафат в Раю* в своїх доносах послуґує ся власні таким урядовым язы-

ком. Науковим ци в давнішій літературі нп. церковным стильом бесіды послуґувати ся можуть інтелектуалісты – “вчени люде”, ци то для торжественности wypowiedаного змісту як в припадї дяка з пєсы “Берко” Клавдії Алексавич, ци для оєсмїшыня чысой демонструваной “вчености”.

Вшыткы тоты, літературны, вводжены для експресийной, артистычной цілі языковы середки і перетворїня, збоґачают натуральний язык, розшыряють го семантичні і формальні і окисляють творче до него однесїня. Перекрочуючы актуальні прийнятий языковий стандарт єдночасні го не неґують, лем розвивают специфіку артистычной/літературной сфєры застосуваня русиньского языка. ■

• На 5. Бієнале лемківской/русиньской културы в Криниці (Польско) 24. мая 2008 красно выступив фолклорный колектів Ластівочка з Пржемкова (Польско). Фотка: А. З.

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА, Оддіління русиністики Філософічної факулты Новосадської універзты

ОБРАЗОВНА ВЕРТИКАЛА ВОЙВОДИЯНСКИХ РУСНАЦОХ

Неодлуга по приселєню Руснаци почали водзиц старосц о снованю церкви и школы. У Керестуре церкву и школу Руснаци мали 1753. року, а у Коцуре 1765. року. У других местох дзе ше нашло векеше число Руснацох тиж так школа будована источносно з церкву, або такой после ней. Мирон Жирош добре констатує же церква и школа творели єдносц, вони були очи и душа Руснака. “Основна писменосц здобувана ведно зоз духовну ‘писменосцу’. Ведно з першими буквами учело ше руску виру. Кед не було учительох, и священїки поставали учителя, а учительску длужносц найчастейше окончовали дзияци” (Жирош, 1998: 249). Вяза зоз карпатским крайом, зоз Горніцу, не преривана. Вона ше отримовала прейг’ нового учительского кадра и прейг’ учебнікох (буквар Александра Духновича, читанки). Конфесийни школы дали огромне доприношенє очуваню руского національного єства. У нїх ше, попри виронауки, учело читац, писац и раховац.

Славко Гаврилович визначує же стредком 19. вику существовали три парохїї – Керестур, Коцур и Нови Сад – зоз своїма филиялами. (Gavrilović, 1977: 180). Церква у тим периодзе була єдини фактор очуваня языка и, вообще, ширєня образованя и култури. З оглядом же ше у церкви конфесийналне введначовало зоз “народним” и културно-просвитним, вона здобула угляд чувара народного єства и допринєсла же би ше у чувству народа припадносц грекокатолїцкей вири идентифіковала зоз припадносцю націоналней заєднїци (Хорьак, 2006: 35).

Ситуация ше погоршала концом 19. вику кед держава превжала крочаї же би конфесийни школы претворєла до державних. Же би ше настава и далєй отримовала на руским языку, односно же би школяре не “преходзєли” на ученє державного мадярского языка, хтори бул наставни язык у школи, до чого пришло у Руским Керестуре, у Коцуре Церковно-школски одбор превжал на себе обовязку плацєня учительох. Шветли приклад рускокерестурского учителя **Миколи Будинския** хтори “демонстративно” напуцєл школу у Руским Керестуре, прешол до

Коцура и приключєл ше ґу педагоґийней роботы народных учительох, хтори мали потримовку так повєсц шицких Руснацох, а окреме житєльох Немцох у Коцуре (Biljnj, 1987: 51). Конфесийнална школа у Коцуре робєла по 1921. рок з чим одбавєла значну улогу у зачуваню идентитєта Руснацох и їх націоналней свідомосци.

Док перша школа основана у Руским Керестуре 1753. року, у Коцуре – 1765, у Новим Садзе – 1823. року, у Шидзе – 1818. року, у Бачинцох – 1847. року, у Дюрдьовє – 1880. року итд.

У чєжих дньох борби за націоналне отримованє читальнї у Керестуре и Коцуре постали ношитєлє културних и просвитних намагань Руснацох. Перше основана читальня у Керестуре – 1870. року, а неодлуга потим (1878) и у Коцуре. Прейг’ читальньох Руснаци набавляли кнїжки и часописи подкарпатских Русинох у рамках Австро-Угорскєй.

По прєставаню роботы конфесийней школы, 1921. року (по 156 роках), Руснацом (у рамках Краљовини Сєрбох, Горватох и Словєнцох, познейше и Краљовини Югославїї) оможлївєнє школованє на мацєринским языку. Руснаци, фактично, припознати як націонална меншина славянского походзєня, у складу зоз Повєлю Дружтва народох. Як пошлїдок такого позитивного приступа держави ґу меншином, мєдзи двома шветовима войнами сновани и културно-просвитни орґанизациї Руснацох и розпочана значна видаватєльна дїялносц (календари РНГД и КПСЮР, перши учебнїки за основни школы як напр. *Буквар* 1920. року и читанки, тижньово новини *Руски новини за Русинох у Краљовини СГС* 1924. року и *Заря* 1934. року, часопис за дзєци *Наша заградка* 1937). Друга шветова война претаргла активносц обидвох основаних орґанизацийох, у народу познатих як “Просвита” и “Заря”. По Другєй шветовєй войни основана Руска матка, и, цо за розвоє образовней системи винїмно значнє, Нїзша реална мишана державна Гимназия у Руским Керестуре зоз руским наставним языком (1945). Тота Гимназия могла буц отворєна на основи тєди ваґащих школских

предписаньох: Одлуки о утаргованю гражданских школах (1944) и Закона о обовязним седемрочним основним образованю за шицки дзеци по петнасти рок живота (1945), цо реалізоване у штирирочних основних школах и трирочних гімназіях (Папуґа, 2000: 77). Стредня школа на руским язикі, чий директор бул професор **Гаврііл Г. Надь**, була краткого вика, бо од 1948. року штирирочни основни школи и трирочни гімназіи трансформовани до основних осемрочних школах. Осемрочна основна школа тирва по нешка. Историйна хвилька за стреднє образованє на руским язикі збула ше 1970. року кед у Руским Керестуре з роботу почало видзелене оддзелене Гімназіі **Жарко Зренянин** зоз Вербасу. На основи Резолуції о основах и напрямках розвою унапряменого образованя формовани Образовни центр **Петро Кузмяк** (по мену першого школованого учителя), до хторого уключена и Основна школа Петро Кузмяк и заєдніцке стреднє воспитанє и образованє и професійноунапрямене образованє и воспитанє 1977/78. школского року (Папуґа, 2000: 121). Зоз вименками школских предписаньох у Републики Сербії 1990. року врацене гімназійске образованє, цо оможлівело

• Башта русиньской освіти в Сербії – Основна школа і гімназія Петра Кузмяка з його пам'ятником перед нею у Руськім Керестурі (Войводина).
Фотка: А. З.

же би тедишня стредня школа преросла до гімназіі.

Гімназія Петро Кузмяк установа у хторей основна діялносц забезпечоване стреднього образованя и воспитаня общего напрямку (IV ступень образованя). До штирирочней Гімназіі рочне ше уписую три оддзелени – два на сербским наставним язикі, а єдно на руским наставним язикі. У руским оддзеленю єст у просеку коло 25 дзеци. З оглядом на то же у руским оддзеленю шицки наставни предмети по руски, Руска гімназія як така представляє унікатну образовну інституцію у швеці. У Гімназіі, иншак, наставу провадза, цо на руским цо на сербским наставним язикі, коло 250 школяре. Гімназія забезпечує и костиране и змесценє школярох у Дому школярох. Дом ма капацитет 70 места и находзи ше на истей локації.

Порівнюючи зоз станом у Карпатским ареалу, у хторим на стотки русиньски основни школи погашени зоз поцагом пирка Сталіновей администрация, у повойнових Югославийох, без огляду як ше точно волали, односно у Сербії/Войводині, за популяцию од коло 20.000 Руснацох, державни власци основне школство на руским язикі, з єдного боку, затримали и, з другого боку, у континуитету го унапредзовали.

Понеже у Руским Керестуре жителство компактне, у основней школи шицки дзеци основне образованє и воспитанє здобуваю на руским язикі. Основна школа уписує коло 70 школярох рочне, хтори розмесцени до трох класох. У Основней школі Петро Кузмяк коло 500 руски дзеци здобуваю основне образованє. У школі ше водзи рахунка и о предлуженим перебуваню за дзеци од 1. по 3. класу. Просторіи за продлужене перебуванє дзецох тиж у рамках школи. У продлуженим перебуваню перебуваю коло 25 школяре.

Основна школа и Гімназія (ОШИГ) Петро Кузмяк розполага зоз седем учальнями общего типу, пейт спеціалізованима учальнями, шейсц кабинетамі, велику роботу за обще технічне образованє, фізкультурну салу зоз провадзацима об'єктами, зборніцу и велику едальню зоз кухню.

У Коцуре и Дюрдьове окремна ситуація прето же жителство не єднонаціональне. У тих двох двоязичних сребско-руських школах (Братство єдинство и Іован Іованович Змай) число школярох ше поступно зменшує та ше число уписаних дзецох вше частейше спущує спод 15, цо представляє одредзени лимит за формованє оддзеленох. У вязи зоз тима случаями не мож не визначиц вининим и значни и похвални факт же Міністерство просвити Републики Сербії порядне прилапює вимоги школских управох же би и за менше число могло буц оформоване руске оддзелене. Число углавним єщи вше варира раз под и раз понад спомнути лимит, т. є. не затримує ше лем под нїм.

Превладує становиско же претаргованє континуитета би мало чекжи пошлїдки за руску націоналну заєдніцу.

У Коцуре, попри соживота зоз Сербамі, Руснаци жили и зоз Немцями, а жили и жию и зоз Мадярами. У якєй велькей мири одредзени дружтвено-политични условия можу уплївлювац на образованє єдней націоналней заєдніци може илустровац напр. и податок же кед стредком 1930-тих рокох заварте мадярске оддзелене, мадярски дзеци могли ходзиц до руских або до сербских оддзеленох (Сакач Фейса, 2001: 51). Под час Другей шветовой войны, медзитим, у школі ше настава за шицких школярох отримовала на мадярским язикі. По Другей шветовой войны Школа роби на двох наставних язиках – сербским и руским (од 1947. по 1953. рок школа була седемкласова, а од 1953. року осемкласова). Нешка ше коло 500 школяре дзела до 24 оддзеленох од першей по осму класу, три оддзелени по класи, т. є. по єдно оддзелене на руским и два оддзелени на сербским наставним язикі. Коло 150 школяре провадза порядну основношколску наставну програму на руским язикі. За припаднікох мадярскєй націоналности у школі ше організує виучованє мадярского язика зоз елементами націоналней култури. Од 1999. року школа своєю мултикултурални и мултинаціонални резултати представляє у своїм часопису "Школярске пирко", хтори ушорює професорка руского язика и літератури **Снежана Шанта**. У Дюрдьове коло 100 школяре провадза порядну основношколску наставну програму на руским язикі.

Шицки предмети (з винїмком странских язиках) у основним школству покрити зоз учебніками по руски. Дзепоедним авторе Руснаци (*Буквар*, *Початніца* и др.), а дзепоедні преложени зоз сербского (*Биологія*, *Географія* и др.). Од 1945. року по 1948. рок видаванє учебнікох на руским язикі було у рамках Видавательного підприємства АПВ Змай з Нового Саду, по 1951. рок – у рамках Видавательно-друкарского підприємства Братство єдинство з Нового Саду, по 1965. рок – у рамках Видавательно-друкарского підприємства Руске слово з Руского Керестура, а по нешка – у рамках Оддзелени Завода за издаванє учебнікох и наставни средства Републики Сербії зоз Беоґраду у Новим Садзе.

Док основношколске образованє по руски датує од стредка 18. віку, од присельованя, предшколске образованє ма виковну традицію и датує зоз самого конца 19. віка, односно початка 20. віка. Вигодни условия за развой предшколского воспитаня у дакедишней Угорскєй настали 1891. року зоз приношенєм Закона о зашити дзецох. З тим законом реґулованє же општини хтори маю вецей од 40 дзеци можу отвориц заградки. Снова теле перших установох за дзеци од 3-7 рокох були державни и општински органи за школство, але их могли організовац и вирски заєдніци и поєдинци. Установа за допатране и воспитанє предшколских дзецох у Руским Керестуре основана 1902. року, а у Коцуре 1905. Нешка єст три дзєцински заградки на руским язикі: у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове. У Руским Керестуре попри воспитних ґрупох за прихитованє дзецох до основней школи організовані и яшелька и предлужене перебуванє. Зоз предшколскими дзецми робя воспитачки, медицински шестри и пестунки.

Сумарно патраци, порядна настава на руским язикі од 1. по 8. класу основней школі отримує ше у пейцох оддзеленох у ОШИГ Петро Кузмяк у Руским Керестуре, у єдним оддзеленю у ОШ Братство єдинство у Коцуре и у єдним оддзеленю ОШ Іован Іованович Змай у Дюрдьове. Зоз порядну наставу у основней школі обляпени коло 700 школяре. Же би ше на одредзени способ превозишла розшатосц рускей популяції та и руских дзецох, то єст же би ше образованє по руски заступело и у местах дзе Руснаци не жию у векшим числу, організоване пестованє руского язика з елементами націоналней култури. Пестованє руского язика ше отримує у преїґ **дзєшец населєньох** (Нови Сад, Вербас, Кула, Нове Орахово, Бачка Тополя, Суботица, Господіни, Жабель, Шид, Бачинци, Беркасово, Бичиц Дол, Сримска Митровица и Беоґрад). Зоз пестованьом обляпени **коло 400 школяре у коло 30 основних школах**. Же пестованє досягло нешкайши обсяг найзаслужнейше Дружтво за руски язик, літературу и културу углавним у остатней декади 20. віка. За потреби пестованя мацеринского язика хасную ше три учебніки Якова Кишюґаса (од 1-3, од 4-6. и од 7-8. класу основней школі) у виданю Завода за издаванє учебнікох з Беоґраду. Перши рецензент тих учебнікох, **др Михайло Фейса**, медзи иншим, визначел же автор тих учебнікох преїґ интересного дньовніка єдного школяра уводзи дзеци хтори руски язик виучую з елементами націоналней култури Руснацох до руского милеа на способ на хтори то не робя ані велі учебніки у порядней наставі. Учебніки, треба и то наглашиц, ориґинални и нет подобних при других націоналних меншинох у Войводині, цо далєй значи же представляю и модел на хтори ше упатраю авторе других націоналних заєдніцох. Констатованє и же на систематичносци, методолоґії и змістох авторови можу завидзиц

и авторе учебнікох руского языка за порядну наставу.

Русинистика як университетска дисципліна на Філософским факультеті у Новим Садзе существує од 1972. року кед до звания лектора вибрани **Юлиан Рамач**. Настава руского языка и литературы, и як факультативного и як виборного предмета, одвивала ше у рамках Лекторату за руски язык и литературу. Курс бул штирисеместрови. Року 1981. при Інституту за педагогію основана Студийна група за руски язык и литературу, а 1983. Катедра за руски язык и литературу. Студенти на початку паралельно студіювали два фахи (Руски язык и литературу и Сербски язык и литературу) та здобували фахову назву: професор руского языка и литературы и професор сербского языка и литературы у школах зоз руским наставним языком. Студенти першей генерації мали за вибор як паралельни фах и Русийски язык и литературу.

Нешка Катедра ноши назву Одделене за русинистику. Хвилюво чече процес акредитованя найновшей верзії курикулума и syllabus, базованей на напрямкох Болоньской декларації. Автор тих шорикох ше процижи одредженіи манипуляційом др Юлиана Тамаша коло запровадзованя Болоньской декларації з оглядом же процес усогласованя зоз европским школьством вихасновал за українізоване студийней програми Одделеня за русинистику. Так напр. курс Фонетика руского языка, хтори студенти виучували як єдносеместральни, утаргнути; студенти примушени обовязково брац три курси Української литературы и штири курси Українського языка; у одношеню на курси других одделеньох Філософского факультета руски курси вредновани зоз зневажуючо меншим числом кредитох; автори тих шорикох не було допущене мац штири курси Русинского языка Карпатского ареалу у статусу обовязни; студентом ше не сче дац курс Други славянски язык же би ше могли опредзельовац по своєй дзеки, як то можу студенти на других одделеньох, за тот славянски язык за хтори маю особни афинитети; лингвистични и литературно-историйни напрям лем формально существу и др.

И попри тих недостатках Одделене за русинистику дава невимерно вельке доприношенє науки и культури Руснацох. Тримана курсох як Морфологія руского языка, Синтакс руского языка, Историїна граматика руского языка, Руске дієслово, Руска литература, История Руснацох и подобни вшелїяк же оправдую снованє Одделеня за русинистику и же даваю значне доприношенє науковому вигледованю руского языка, рускей литературы и рускей исторії, хтори у конечней інстанції у значней міри доприноша и очуваню руского національного ідентитета. Значни и факт же на Одделеню 30 студенти здобули диплому професора руского языка и литературы, хтори робя як професоре руского языка на основношкольским и стредньошкольским уровню, як новинаре, лекторе и прекадателє. Дипломирани професоре представляю кадер хтори представя вельки потенціал, але хтори, по нешка ещи не могол присц до полного вираженя бо их однародзени кадри онеможлівою у тим пре їх узкогруппашко-українізаторски интерес. Так напр. попри податка же дипломованим професором рускей свідомости барз чежко дойсц по ключни редакторски позиції у такв. руских медийох, податок же по нешка, у периодзе од трох децениїох, до русинистичних шорох як стаємно заняти на Одделенє за русинистику не прияти ані єден професор за руски язык и литературу просто симпатични и поражуючи.

Єден зоз найвекших успіхох Одделеня за русинистику у тим же опубликовани даскельо капитални роботи за русинистику и славістику. Наприклад: *Лексика руского языка / Лексика русинского језика* (Юлиан Рамач, 1983), *Русинска књижевност (историја и статус)* (Юлиан Тамаш, 1984), *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-rusinski* (Йован Кашич, Владислава Петровиц, Юлиан Рамач, 1987), *Гавриїл Костельник межи доктрину и природу* (Юлиан Тамаш, 1986), *Английски елементи у руским языку* (Михайло Фейса, 1990), *Привредни и друштвени живот Руснацох у Южной Угорскей (1745-1848)* (Янко Рамач, 1990), *Руски Керестур: літопис и история (1745-1991)* (Юлиан Тамаш, 1992), *Кратка история Руснацох (1745-1918)* (Янко Рамач, 1994), *Српско-русински речник / Сербско-руски словник* (Юлиан Рамач, Гелена Медеші, Михайло Фейса, 1. том 1995, 2. том 1997), *Let's Speak English and Rusyn / Бешедуїме по английски и по руски* (Пол Р. Магочи, Михайло Фейса, 1998), *Куцура некад и сад / Коцур дакеди и тераз* (Михайло Фейса, гл. ред., 2001), *Граматика руского языка за I, II, III и IV класу гимназії* (Юлиан Рамач, 2002), *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I* (Михайло Фейса, гл. ред., 2007).

Попри образовней вертикали хтору зме у тей роботі провадзели од порядного предшкольського образования и воспитаня (Руски Керестур, Коцур и Дюрдьов), преїг порядного основного (Руски Керестур, Коцур и Дюрдьов) и стреднього (Гимназия об-

щого напрямку у Руским Керестуре), по високе школьство (Одделене за русинистику на Філософским факультеті у Новим Садзе), не шмеме занедбац и окреме значну факультативну наставу.

Насампредз треба наглашиц факт же коло 400 школяре обляпени зоз предметом Пестованє руского языка з елементами націоналней культури. Док з порядну наставу обляпени лем школяре у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове, пестованє мацеринского языка запроваджене у Новим Садзе, Петроварадину, Сримскей Митровици, Вербаше, Кули, Новим Орахове / Бачкей Тополі, Господінцох, Шиду, зоз подручними одделенями у Бачинцох, Беркасове и Бикич Доли, Сримскей Митровици, Суботици и Београдзе. Факультативна настава недавно організована и за стредньошкольским уровнем у Новим Садзе. Тиж так, и на Университеті обезпечени штирисеместральни курс Руски язык (тримаю го проф. др Михайло Фейса и висши лектор Ксения Сеґеґи) за студентох Новосадского языка хтори жадаю виучовац руски язык; єст окремна програма за студентох хтори Руснаци и за студентох хтори то не. **Коло 20 студенти студіюва курс руского языка основних академских студийох Одделеня за русинистику Філософского факультета, док коло 10 студенти зоз других факультетох Новосадского университета виберу курс руского языка на Одделеню за русинистику.** Кед ше ма у оглядзе же Одделене за русинистику / Катедра за руски язык и литературу существує три децениї, а же по нешка дипломовали 30 професоре руского языка и литературы, мож заключиц же гоч Одделене уписує у просеку 4-5 студентох рочне, рочне у просеку дипломує 1.

Док ше число руских школярох у порядней настави на основношкольским уровню благо зменшує, число школярох у Пестованю релативно стабилне (коло 50 дзеци предшкольського возраст, коло 300 школяре на основношкольским ступню, коло 20 школяре на стредньошкольским ступню). Причини за зменшованє школярох на руским наставним языку єст вещей, а межи нїма: зменшани наталитет, еміґрованє до иноземства (окреме до Канади), зменшана націонална свідомосц цо пре еґзистенціальни проблеми цо пре діялносц українізаторского Союзу Руснацох (без и межи двома меншинами) Українцох, хтори у хвилюкох войни, страху, ізоляції, ембарґа, опадованя стандарту и под. обецовац пасоши и охрану з боку його матичней держави. З єдного боку, уплетанє держави України до формованя мутней слики о руским ідентитеті як субетносу українського, а, з другого боку, дефетистични виступи о безперспективнос-

• Татьяна Яким (перша зліва) – 30. студентка, яка здобула диплом на Одділїню русиністики Філософичної факульту Новосадської університету 20. мая 2008, зо своїм ментором, проф. Др. Михайлом Фейсом (перший справа), з першов професорков русинського языка і літературы у майстерських студіях подля Болоньской декларації – Анїтов Говлєв і їх колеґом з Польска, Лемком Томашом Квоком – перед Філософичнов факультов Новосадської університету (Сербія).

ци и демаґогіини обещунки у одредзеной міри уплївовали на родичох подобно як цо уплївовали у Карпатским ареалу у Стаїновим чаше. Кед не могли буц Русини/Руснаци/Лемки, а Українці не сцели пристац буц, ришли ше инкорпорирац до державотворного народу. Цо ше дотика держави Сербії вона наисце за популацию коло 16.000 людзох видзелює високи фінансийни средства. Просто лицерно од членох Союзу одрекац ше Сербії як матичней держави тей гарсточки Руснацох. Державни органи отримую и три предшкольски установи, и три основни школи (та аж и кед нет предписани минимум школярох), и єдну (унікатну у швецє) руску гімназію, и Одделене за русинистику. Шицки вони опремени зоз сучасними учальніями, кабінетами, бібліотеками, компютерску опрему итд. Попри

тим, преїм' Заводу за видаванє учебнікох, и порядна и факултативна настава покриваю ше зоз учебніками и наставними средствами. Док ше общи учебніки углавним прекладаю, учебніки у хторих заступени национални змисти або ше дополнюю або ше друкую окреми. У складу зоз предписанями у обласци просвити у Републики Сербії школска документация ше водзи на руским язикю. И у новим Уставу Републики Сербії направене помкнуце гу очуваню и розвиваню культури Руснацох.

И попри зменшованя квалитета у одредзених сферах у останней децениї и пол, мож повесц же руска национална заєднїца, заш лем, затримала здобути уровень функционованя. Щедре финансване насампредз надлежних министерствох Републики Сербії и покраїнских секретариятох Автономней покраїни Войводини приклад за державни органи каждей держави у хторей ше дотична руска/руснацка/лемковска енклава находити. Таки третман виходзи зоз медзинародноправних и медзинароднополитичних документах, хтори принесли Організация зєдинених народох (ОЗН), Совет Европи (СЕ) и Організация за европску безпечносц и сотрудничтво (ОЕБС) у останней децениї 20. века, у хторих ше третира и питанє националних меншинох. У периоду од 1992-1999 настали штири значни документи СЕ и ОЕБС зоз хторих видзелїме штири. Два маю характер препорученьох, цо значи ше су барже инстуктивни и необовязуюцей природи (Гагські препорученя о праву националних меншинох на образование, ОЕБС, 1996; Препорученя зоз Лунду о ділотворним участвованю националних меншинох у явним живоце, ОЕБС, 1999), а два представляю правно обовязуюци документи о зашити националних меншинох (Европска повеља о регіоналних

и меншинских язикох, СЕ, 1992; Рамикова конвенция за заштиту националних меншинох, СЕ, 1998) (Sprevak, 2007: 126).

Початок трецого милениума означую снованя Национального совиту рускей национальной меншини (2002) и Завода за культуру войводинских Руснацох (2007). Уж штварти рок функционує и Национални совет рускей национальной меншини, хтори у своїх рамикох ма и Одбор за образование.

• Перед выступлїнем на сценї 5. Бієнале лемківскої/руси́нської культури в Крини́ці (Польско) 24. мая 2008 колектив пісні і танцю з Руського Керестура (Сербія) танцював перед будовов Главной пиялні під веджїнем Йоакіма Раца. Фотка: А. З.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

Іріна ГАРДІ-КОВАЧЕВІЧ – лавреатка Літературної премії А. Духновіча Зеренко задзвонило

Тогорічнов лавреатков Премії Александра Духновіча за русиньску літературу, яку уділює Карпато-русинський научний центр у США і фінанцує єй філантроп Штефан Чєпа з Канади, ся стала далша významna русиньска писателька (першов жєнов, яка дістала тоту нагороду была Марія Мальцовска – познамка ред.), на тот раз із Сербії, конкретно з Нового Саду – Іріна ГАРДІ-КОВАЧЕВІЧ. Нагороду дістала на 5. річнику Бієнале русиньської культури в Крини́ці 24. мая 2008 року. Мали сьме можност з Ірінов через бієнале перебувати, также сьме схосновали нагоду ближе ся спознати, і так vznikла тота статя.

– Я ся народила в Руськім Керестурі, – зачала нам своє CURICULUM VITAE Іріна. – То центр сербских Руснаків. Кідь єм ся народила 17. септембра 1944 року, Керестур был лем руський. Выросла єм в правій руськості. Яке было моє руснацтво? – повторять мій вопрос, який єй давам на зачатку нашої бісіды, і одповідать: – Од самой маленкості. Моя мама была Наталія Фейдіїєва, отець Василь Гарді-Олекса. Мої предкы ту пришли міджі першыми 12 особами перед 260 роками із Земпліна (єден з Гардіовых ся зберать зроби́ти ге́неалогію родини – М. М.). Закінчила єм руську основну школу в Руськім Керестурі, пак середню економіч-

ну школу, і думала єм собі, же буду екстерно штудувати економіку, ай поробила єм экзамены в першій річнику. Лемже ня закликали до Руського слова, наших новинок, які виходять у Новім Саді. Там я зачала робити. А ту была можност учіти ся на філозофічній факулті, де єм штудувала южнославянську літературу, до якої належить і македонська, хорватська, сербска ... Также єм робила, штудувала, писала книжки, грала в театрі Дядя, видала ся і породила діти.

Редакторка, штудентка, писателька, артистка, манжелка, мати... В єднім шорі. Дакому ся не подарить сповнити ани єдну з тых ролей, а Іріна стигала вшитко. Так то є в нашім націоналнім животі. Хто годен, іщі веце на нєго кладуть. Але з другого боку, – є нас мало, также часто робиме вшитко. Так і Іріна. Была всесторонна, а не хыбила єй молодость, котра має много силы. Почас штирєх років скінчила екстерно факулту, ку кінцю штудій ся видала а в 1973 році породила єдну дівку, якій дала мєно Наталія, а в р. 1976 другу дівочку, яку назвала Марчов. Обидві діти навчила по руськы/руснацкы. З вітцєм (який є Чорного-рець) діти бісідують по сербьскы, а з мамов по руснацкы. Думала так, же лем она їх научіть бісідувати по своему, а по сербьскы ся научать, де лем не будуть хотіти. Іріна розповідала пригоду, кідь діти были малы, а кідь ся зберали дагде на навщіву, та дівчата ся просили: „Там, де їдеме, так бісідують, як мы, або так, як наш тато?“ А кідь стрітили даякого єй колегу Русина, та так повідали: „Мамо, стрітили сьме уйка, сміяв ся на нас, і

• На 5. Бієнале лемківскої/руси́нської культури в Крини́ці (Польско) 24. мая 2008 была передана Премія Александра Духновіча за русиньску літературу. На фотці: (зліва) актеры святочного переданя премії – виконный секретарь Світової ради Русиніє Александер Зозуляк, підпредседа СРР Дюра Папуґа, поет Петро Трохановський (Муранка) і лавреатка премії у 2008 році – Іріна Гарді-Ковачевіч. Фотка: А. П.

бісідовав, як мы." Іріна сі ай выбирала своїх приятелів міджі Руснаками, водила до тых родин діти, і так їх приучувала, жебы знали по своєму.

Як редакторка *Руского слова* Іріна Гарді-Ковачевіч робила од 1965 року, а там робила до 1987 року (од 1984 до 1987 року была главным редактором *Руского слова*). Пак ей закликали до сербского денника *Дневник*, де робила як редакторка культури. Попробовала свої сили, ці то она може робити в штатных новинках як Русинка. Доказала то.

— У нас ся стали великы зміны, тзв. йогуртова революція, — повідать не без зворушіня пані Гарді-Ковачевіч. — *Зачала ся діяти неприємна ситуація в Косові, люде з Косова зачали приходжати до Нового Саду. Войводина, де жыме, многонародностна, а стачіло лем шваблик запалити, і уж бы выбухла бомба. Міджі тым ся то сперло, але цілий світ ся нам обернув нарубы. Зачали бунты, штрайки, а то было видно і в новинках, а кідь пришов Мілошевіч, вшыткы сьме были обвинены, же сьме проти Сербії, і так. Од того часу аж по пензію в 1999 році, по бомбардованню ем робила як слободный новинарь.*

Робила аналітичны матеріали про *Дневник*, статі о економічно-соціалных ділах в краю. Кідь была война, то ся дотыкало нелем жывота людей як такого, але были і соціалны потрясіння. Писала ай о біженцях з Босны, з Хорватії перед войнов, а втікали до Войводини, бо там був мір. Сама твердить, же нещастя не мать народност, не має політику. Маповала ситуацію у Вуковарі, кідь югославскы войска обсаджовали того місто, та діру при дірці было видно на домах. Вшытко было зруйноване. Там ся бранили Хорваты. А день на то, як войска одышли, она была в єдній гуманітарній делегації, написала текст, якому дала назву „*І Бог став перед Вуковаром*“. Тот текст нігда не вышов. Наісто був дуже силный, а кровли было уж дость. І таке ся ставало. То была ей тяжка публіцистична робота, яка є все звязана з людьми, з подіями. А тых было немало, котры пані Іріна маповала. Як жена, мама силно переживала войновы події, не раз было треба боєвати з недостатком стравы, бояти ся за жывот своїх дітей, мужа. На новинарку ся то ліпило. Снажыла ся быти обективна, і хоць то было тяжко. Предці, є то жена, а приімала окремы події з чувством. То ся тыкало і каждоденного жывота, уж в мірных часах. А што душа письменькы? Як пищала? Як переживала свою творчу Голгофу? Не „била“ ся публіцистка з художнім виджінём світа? Даколи ся то ставать. А з чоловіка не є добрый ани письмень, ани публіциста. Тото але не мож повісти о пані Іріні. Спочатку зачала писати, як каждый молодый чоловік, о ласці, о переживанню. Нащастя, робила в *Рускім слові*, де редіговала літературный додаток, і там ся много навчила з кумшту письмень-

ского. Свої першы работы публіковала у таких часописах, як: „*Пионирска заградка*“ (Заградка), молодежный часопис „*Мак*“, „*Литературне слово*“, часопис „*Шветлосц*“, з якими сполупрацювала. Доднесь выдала три збірки поезій про doroslyx „*На длані зеренко*“ (Нови Сад, 1969), „*Безмена ява*“ (Нови Сад, 1980), „*Єднозложносц*“ (Нови Сад, 2004) і три збірки про діти: „*Тисяч радосци*“ (Нови Сад, 1976), „*Бависка*“ (Нови Сад, 1984), „*Куцик мудросци*“ (Нови Сад, 1987). Того року в *Рускім слові* вышла ей збірка приповідок „*Дванац скаски*“. А уж готовый рукопис, який ся кличе „*Іщи дванац скаски*“ і на-

• Книжка І. Гарді-Ковачевіч — „Єднозложносц“, за котру была оцінена Премію А. Духновича за русинську літературу в році 2008.

писаний на етнографічны русиньскы мотивы. Суть то приповідки о желізній маті, о дикій дівці з маку, о босорках, о закутній бабі, вшытко, што слухала в дїтстві, кідь ся страшило. Што ей веце наповное, який жанер, поезія, приповідки?

Найвеце ей найновше наповнюють приповідки, як ся признає. Є то повязане ай з ей внуком Николаєм, котрый має сім років, а з ним вже од материній ціцкы є ведно. І нелем то, працює авторка над історичными мотивами приповідок, штудує архівы. Бо кідь хоче зобразити, наприклад поставу з Руского Керестура — Шашка, мусить перештудовати легенды, тыкаючі ся той поставы. Была легенда о старім самітськым народі, же жыв на теріторії Руского Керестура, бо ся нашли черепкы, а люде говорять, же ся там зъявлять якась русалка, такжє мусить тому дати дяку реалну основу.

Іріна Гарді-Ковачевіч дістала веце оцінінь в области русиньской культуры, наприклад за монодрамы, за артистичне уменя. Грала дівчата, жены з проблематичнов моралков, дівкы „з добрым сердцем“ і іншы. Таки ролі, як сама гварить, ей давали можливість

таки жены полюдіти і своїм способом обгаїти їх справованя. Як артистка то робила на сцені, як письменька то робить у своїх книжках. І там обгаює жены, чоловіка як такого.

— Книжки тя найдуть, не мусиш їх глядати. А кідь настали бурливы часы, кідь впала Югославія і кідь vznikали державы, пришла мі до рук книжка єдного архітекта, писана популістично, тогды ем порозуміла, же археологове знають, же ся ніч ся на світі не змінило, ани форма каміня, з котрого будують твердыню. Але каждый собі думать, же тота твердыня го захранить і прославить. А пак пісок в Мезопотамії і не знам де, то вшытко засыпле, і археологове то одкрыють і напишуть, же тот і тот боєвав за тото і за тото. Але деспоты все суть деспотами, і все суть люде, які двигнуть масы, абы в їх мені ся били, проливали кров, а то в мені „красной будучности“, з гіркотов коментує пережите письменька. Але суть ай красны хвілкы в жывоті. Таков была ай новина о приділіно літературной премії А. Духновича письменьці. Прияла ей з великов радостів і задумала ся на феноменом русинства.

— То, же ем з Русинами ту, в Криніці, є то про мене велика радость. Може вас є веце, але нас є лем 15 000 по тых вшыткых подіях, што ся стали у Войводині. З тых людей, може лем 1 000 робить актівно. Даколи собі думам, про што, про кого я роблю? Треба то дакому? Кідьже руснацькы манжеле виховують русиньскы діти, а по сербскы говорять. Даколи боєш із дїлемов, ці ем не промарнила свій жывот, ці ем ся не могла мати ліпше, як ся занимати русиньськыма ділами? Але кідь ся ту стрічам з людми, кідь ся мі діставать такой красной почливости, набю батерії і їду дале. Нам, што сьме свій жывот присвятили руськости/русиньскости барз важно дістати інъекцію, абы, як небіжчик Дюра Папгаргаї пові, оплатило ся жыти. Так як і він жыв. А я жыю одсправды як Русинка. То тверджу з повное одповідностів.

Писатель буде мати все што робити, все є о чім писати. То є так, як з тым руснацтвом. Кібы авторка не вірила, же може дашто повісти людем, та бы чей ани не писала. Кідь піде міджі людей, бісідусе о літературі, і кідь видить обычных слухачів, як реагують, вірить, же єдно зеренко дагде задзвонить. А веру, же задзвонило. І нелем у читателів, але і людей, які оцінюють труд письменькы. Літературна премія А. Духновича є сатісфакцій за ей дотеперішню літературну роботу, а окреме за книжку „*Єднозложносц*“.

Желає свіжий лавреатці, абы задзвонили в ей творчости лем самы добры зеренка, абы ся заколомили по цілій руснацькій літературній ниві богатыма жнивами. ■

Іріна ГАРДІ-КОВАЧЕВІЧ

Слово

Зачало космос
и народзело Бога.
Тропарі шпивало
и пасторали,
страх задавало
печатоване.

За пустинськими пастирами
ходзело,
у колісанки росло,
на боїскох оставало,
на вичносц опоминало.

Списане плацели млади глави,
бешедоване –
роспукнути стари шерца.
Плач дзецка даремни
кед го мацерово перши
не накармя.
Яловее и нашене чловека
кед не виключка
у жени.

Зоз золотом злачене,
зоз слатом плачене –
шведочи о чловекови.

Далёкосц

Там дзе зме не були
и дзе нігда не будземе,
крашне жиц.

Тото цо зме не мали
и цо бизме сцели,
крашне шніц.

Збити у кратким,
намагаме ше
гу вичносци.

Звязани за ню
як за далёкосц неба гвизди,
смуткуеме.

Живот

Жиє ше зоз раз закушиц,
капку єдну сладко хліпнуц,
зоз зарю гладу ядро джобнуц.

Хлеби цали не остану,
студні воду не вилею,
слунко далей швициц будзе.

И после нас ґамби будзе,
ніжни тайни пошептани,
и пупенци од дотику.

Швет за очи отворени,
слова же би вигварени
о жаданьох було цихо.

Мержня себе уніжує,
поніжене карк свой згина,
злосц з пакосцу ше спомина.

Дробни зарна поля плодза,
спадле древо знова карми
жем под собу цо чувствує.

Лем, дзе тото невлапенє,
кадзи пошло похопене,
дзе застало нестворене?

Душа

Чловекова душа вселена.
Премерац ю по димензийох
познатих з физики
не мож.

У ней ше шветлосц
шицких слункох потраци,
у ней заблукаю ґалаксії
и отворя чарни дзири,
зорву катаклизми
з котрих настане
– нови швет.

Вона идеал можливі
за совершену уметносц:
єдинство часу и простору,
єдинство форми и змиста,
єдисцтво даваня и приниманя,
початок и конає єствованя
– або цошка цалком инше!

Род

Мой род щешліви
бо му герое нігда не були потребни.

Похопела сом то вельо скорей
як цо сом ше стретла з Брехтом,
бо бим иншак тото не вирекла.
Нацо ми цудза думка, кед свою
мам!

Вше ме гнівала шестриніца
же себе правела „златни зуб“
рихтуюци ше на танец,
а мала своєю здрави и били.

Зо мнє нещесца не направели
античну героїну,
ані сом зоз своїх побидох
не дзвигала триумфални капури.

Модлім ше судьби
най ме на концу не знєвери
и не претвори до еґзотической
орхидеї
у скленяней загради шветового
квечара.

Най будзе благородна гу мнє:
претвори ме до жита клашатого
цо ше зоз плкітким коренєм
одупера панонским витром.

Мира

Поетеса пише:
мали народ
зна шицко о малим.

Поетеса и чита,
и жиє –
та зна
же чловека ламу хвильки,
не роки.

Вона зна
и мудросц зарна писку
цо варта челік,
або прави перлу у коритку.

Вона Рускиня,
а кажди Руснак з родзеньом
похоплює велькосц дробніцох
о хторих ше не пишу епи,
але о хторих шпива соловей
и точи ше слиза.

Епи як труби
цо волаю на войново поля,
дзе сила мера правду.
Писня и слиза
заліваю хлеб
зоз котрим ше карми потомки.

(Выбране зо зборника поезій
„Єднозложносц“, Новый Сад:
Руске слово 2004.)

Ілюстрація: А. Зозуляк ■

ЛЮБКА СЕГЕДІ-ФАЛЦ

– поетеса и добитніца премії награди Александра Духновича за руску литературу за 2006. рок. Титулу лауреата и награду достала у Криніци на штвертим биеналу лемківско-русинскей култури, за кніжку поезиї „Класки“. Награду ей урочел председатель Шветового конгресу Русинох (Руснацох/Лемкох) Др. Павел Роберт Магочи.

Поетеса Фалц народжена у руским валалє Петровцох. Перша ей писня: „*Боль пре тебе*“, обявена у „*Шветлосци*“ за 1954. рок. По тераз ма видани два збирки писньох: „*Подоба з далєка*“ (1975.) и „*Класки*“ (1999.).

Як учителька кратки час робела у Миклошевцох, а потим у Дреновцох, дзе дочекала и пензию. Нєшка жиє у Винковцох.

Чекай ме!

Чекай ме,
як ноц дзень цо чека
и жима яр свою и
древко лісце.
Чекай ме!

Чекай ме,
як моріо рiku свою чека
и мешац слунко и
квиток пчолку.
Чекай ме!

Чекай ме, як цихосц
витор чека
и младосц любов и
чловек щесце свойо
Чекай ме!

Чекай ме, як мац
сина чека и
напушена жена мужа
и гладни хлеба фалаток.
Чекай ме!

Чекай ме,
гоч знаш же сон вичносци
ме вжал и
жем и трава любов у
мнє прекрили.
Чекай ме!

Так бим любела

Так бим любела
да сом це не стретла.
Нїгда бим не спознала
кельо слунко ма яносци
и шветла.
Ти ми вше могол яносц
Слунка скриц.

Модлїм це, придз!

Так бим любела
да сом це нїгда не
стретла.
Нїгда бим не знала
як крашнє другей
зоз тобу буц.
Да сом це не стретла
нїгда бим не знала

же дахто нещешлїви,
як то крашнє
чуц.

Так бим любела
да сом це нїгда
не стретла.
Так бим ше налюбела,
наужила
слунка и його
шветла.

Чи и ти?

Чи и ти чуєш писню витра
у хмарох?

Чи и ти чуєш цихосц
рана у заквитнутих
травох?
И шущанє води у габох,
док ше з ричаньом
Розбиваю о каменї
побрежя?

Чи и ти чуєш блуканє
паху орґони?
и габжини и жовтих и билих
кветох по
барох?

Чи и ти чуєш живот
як ше будзи,
живот як ше жис,
живот як ше траци
кед ше любї?

Охаб ме!

Охаб ме, модлїм це,
охаб ме саму,
самучку саму,
осамену у
осаменосци и
забуваню.

Охаб ме, модлїм це,
зроб дацо
да це забудзем
да це не шнїєм
ноци каждой уж роками,
бо ше боїм!

Боїм ше же жице
длугоке жице предо мну,
а ноци каждой сон мой
полни любови
моєй
и
твоей!

Любим це!

Любим це! Шептам трави
и у ней уж на преквитаню
квитку.

Любим це! Кричим на громади
червеного пипиня у богатим
житку.

Любим це! Шептам витру
Док немирни по пажици блука.

Любим це! Кричим тополї,
А вона лісцом своїм
шущи, лем шущи и не слуха.

Любим це! Кричим на мотиля
док леци од квета
гу квету,
бо не можем,
бо не шмем
а так бим гласно скричац сцела
„Любим це!“
цалому швету.

Боляце жаданє

Мили, поведз ми чи єст
дацо смутнєйше
як осаменосц по ноци
док сама лежим на посцелї
и думам на нашу любов?

(И мешачок ми ходзи по мурох
хижи
и здогадує ме на тебе)

бо ши приходзел гу мнє
и одходзел ягoд же
вещей нїгда не придзеш

(Лєм жаданє це врацало назад)

бо ши брал мою любов
и свою скривал у шмиху
и цеплих рукох.

(Я ю вше чувствовала у себе)

бо ши нешка далєко
и жаданьом своїм отримуєш мою
боль, бо чувствуєш же не можем
буц твоею забуванє.

(Чудуєм ше же ми шерцо
ище не препукло од жалю за
тобу).

Еміл КУБЕК

Палько Ростока

(Вибране з книжки *Єдна стріча*, Пряшів: Світовий конгрес Русинів 2007.)

„Слава тобі, Боже!“ – говорить пологолосно сам ку собі Штефан Ростока – кантор і учитель. Зложив з плеч росівку, а такої і сів на ню. Лем праві што выстачило вівса на землічку під Ланом. З тым бы быв скінчив ярнну сійбу.

Малый, но тугый коник, хрупкаты требіч, ани не посмотриць на свого ґазду. Півдруга дня орав, а напоследок ся му ани жменя вівса не дістала по тяжкій роботі. Не днешній він слуга у пана учителя, або як гварять на валалі, у дяка, ани не памнятатъ кілько весен уж ґаздують двоє на канторськым ореку (полю). Из своїм кінськым розумом тільки вымудровав, же веце оброку не дістане і на команіці мерькує, же то уж звышкы, а він ся мусить сам годовати через літо і грызти куділку коло потока, місто конича і сіна. Предновкы ся і про него зачали.

Пан Ростока сидить на росівці з куском жытнєго хліба в руці, а на нім гудять з тупым клапачом солонину.

– Бодай тя! – мерзить ся. – А то стара зась майстроваля з клапачом. Тупый, як костура, ани пообідати не мож.

Коло себе не видить способный на остріня каміник, здойме узду з хомута, а на зубадлі острить ніж і філософує:

– Видиш, Пейку, так мы на стары дні обстали. Кідьбы сьме ся мали мати добрі, та нам вшыткы хыбить. Сусик порожній, ани жменя вівса про тебе не мам, тай мою солонину уж од самого мотузка одрізала стара. Лем іші доборониме, а так собі одпочінеме. Ты коло ярку на паші – а я буду нюхати мотузок од солонины. Такий то наш одпочінок. Сійбу якось сьме скінчили, а завтра уж треба бандуркы садити.

Пейко ся оганяць од мух, глядять поміджі бадыля листочки, але ґаздови не одповідать ніч, лем форкнув, як кідь му хотів одповісти.

– Нашто тільки даремной бісіды? Так то было у нас і тамтого року, і все, одколи памянтам, а так буде до самого кінця. В зимі ярчана полова зо січков і позаднім вівсом. Кідь ем собі од Тарчулі часом сіна мало не пригорнув, то бы ем забыв до яри, який має смак сіно або команія.

У пана Ростокы вшыткого было надостач, здоровья, апетіт добрый, стайня на четверо худобы, хлів, сыпанець, величезный сусик, о дітях ани не говорьме, іші і пасіка (лука) з десятима уліями.

Але псота, бо ку здоровю грошы хыбовали, ку апетіту порожній сыпанець і пивніця, в стайни, окреме одной коровкы і старого Пейка, лем дві овечкы, а з того не мож збогатнути. З вовны выстачило лем на єдну гуню і холошні, а ґелетка брындзы лем акурат про домашню потребу.

Пасіка уж веце приношала. Дашто ся і медовникареві продало, а на медовку і до бобалєк все ся нашло чістого меду в коморці.

Діти? На них бы сьме і забыли. А они найважнішу роль грали в жывоці пана дяка. Девятеро Бог пожегнав. А то щастя, бо Ростока таким способом пришов до кумівства з найліпшыма ґаздами села, аж ай зо самым паньскым форшніром. Ғаздове му заістили жывность, а кум форшнір (лісник) дві-три фуры дерева і листья на стеліня. Лемже Ростока не ходив лем до сільской школы, зато знав того достъ. Канторство прекрасно кінчив, хоць был лем дяком, але ай так ся не выступив ани трём діпломованым півдоучителям. Но, в науках, окреме катеїзму і біблійки, барз слабо стояв.

Шестеро ґо дітей умерло. Та й то щастя. Бог дав, Бог взяв. Якбы были вшыткы жыли, з чім бы їх проговдавав? Як учитель діставав од села на рік вісемдесят корун, а за того часу то лем штиридцять златых было. Як дяк мав штирі восьмины і штоларный доход. З того не барз мож было выжыти, а не тонь пана грати. Од великого погробу – два златы, од малого – єден шайн (40 ґрайцарів). Од вінчанкы – пядьдесят ґрайцарів, а од хрещіня єден цілый дудок, т. є. два ґрайцарі. За цілу плацу не мож было сі купити єдно порядне телятко. А ту „хлопчиско“, як він Палька называв, у препарандії, в школї!

Дівку выдав до села за рыхтарєвого сына. Го-го-го, а што псоты было! Рыхтарька такую невісту не хотіла. Дівка пана дяка, то правда, красна, молода, здорова, як оріх, но, кідь ани тільки землі не принесла на рыхтарєвню, як єдна порядна бородавка. Рыхтарька такую бородавку мала при носі.

А Ростокова Юлча, хоць і не мала землі, а не мала ани бородавку при носі. Дарьмо, была то красна дівка, інакше был ся до нєй не залюбив рыхтарів сын. Но, як невіста красна, а свекра така страшна, з бородавков при носі!

О пів рока ани єй залюблений муж не любив так Юлчу, як єй свекра, рыхтарька. Чом? Про бородавку. Не видить ся, але є то чіста правда.

Юлча бавила ся з дівчатами отця духовного, камаратство ани по єй вінчанці ся не перервало. І за першу дружку панова Гелена была на єй весілю. Раз была на фарі, і там чула, же бородавки ся мож збавити, кідь єй підвяжуть з кінськов серстєв. Юлча, накады домів пришла, попробовала на своїй свекрі, принесла з Пейковой гривы серсть, напросила свекру і підвязала єй бородавку. І – чудо!

У пятніцу на пятый день тыждня рано встала рыхтарька, збыхла собі, як кідь єй дашто хыбило, хапс руков ку бородавці, а бородавка щезла од носа! В постели єй нашла. Заплюла трираз і верьгла до пеца, лемже бы дяк зась ся не дістала ку єй носу. Юлчу аж поцілвала од радости, ростомиленов своєв дітинов єй назвала.

Но, як ся говорить, на світї не є чістой радости. То рыхтарька на собі попробовала. Дотеперь єй называли „рыхтарька з бородавков“, а теперь „рыхтарька без бородавкы“. Мерзота!

Пан Ростока мав і двоох сынїв. Молодший ся учів за коваля, хоць го хрестив на мено великого Константина, але дома і в селї го называли лем Костєм. Не была можность го дати до школы, мусив піти на ремесло.

Старший сын Палько – вісемнадцятірчний усиловный, мудрый хлопчиско. Подля своїх схопностей, він бы міг іти і до найвысшых школ, а выучити ся хоць ай за фіскаріша (правника)! Велику будущность му проороковав ай сам священник.

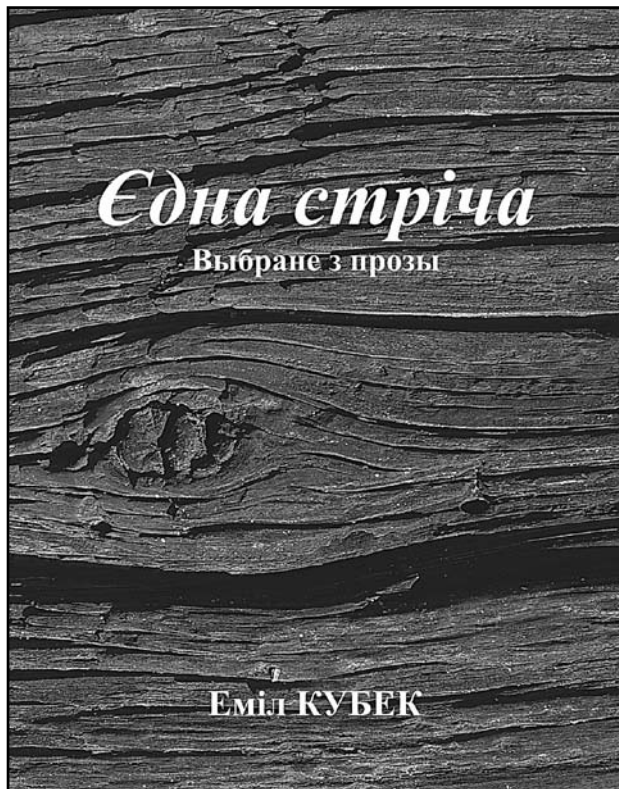
Уж як дванадцятірчний знав прекрасно одкончіти вшыткы богослужіня. Все лем в книжках сидів. З помочов священника прияли го за дві златовкы місячно до алумнеї. Худобный отець не міг свого сына ани порядно облечи, зато од четвертой класы перешов до препарандії, бо там про него забезпечили штиридцять златых штіпендії.

Быв у каждім припадї найліпшым школярєм, главно в граню на гусях, уж тогды давав години з музыки і науки другим школярям. З того ся облікав, а што веце, ай своїм родічам пару златых посылав.

В посліднім році двоє дітей учів музыку у єдного крайчіра і двоох сынїв у купця. У купця мав годину од пів шестой до пів семой, акурат то был час, кідь одходив на вечерю до препарандії як склеп запєрали. Так ся спознав з клерком (склепарєм) купця, котрый в тім самім часі выходив із skleпу, а тов самов путєв ішов на свою квартиру, як і Палько Росток, кандидат на учителя.

Зо зачатку лем сі поздравили, а пак, бісідуючі, ішли домів. Тот клерк, што ся звав Іван Понті, был интересным чоловіком. Облікав ся елеґантно, знав веце языків, мило і приємно ся справовав, знав о вшыткым говорити. Походив вшыткы великы міста Европы, як говорив, жебы ся у своїй професії здоконалив, зато і до того міста пришов на короткий час учіти ся. Купець був з ним цалком спокійный, бо він знав із закзажниками, главно з молодыма женами, добрі зободжити. Про каждого мав приязне слово. Быв то шумный, молодой хлоп, дас коло двадцятіпятірчний, і хоць сам гварив, же має тридцять років.

Раз позвав ку собі Палька Росток. Бывав у двоох малых комнатах. Мав спально і їдально. Вшытко было елеґантне. Палько видів у него і такы річі, на які бы ся не сподївав: цінны стріберны сошкы, златы дрібности, о котрых говорив, же то суть дары ґо минулых хлібодавців. Але найдорожшы были гуслі єдного старого славного майстра,

• Обалка книжки зоставителїв ПаДр. Марії Мальцовской і ПаєдДр. Франтішка Данцака – Еміл Кубек: *Єдна стріча* (Вибране з прозы), з котрой є і наш урывок з повіданя Палько Росток.

дуже якостна робота.

— То ваши гуслі? Вы сам граєте на них? — допрошовав ся Палько одушевлено.

— Гей, то памятка по моім отцёві. Не мам велё камаратів, у пустых забавах не беру участь. У вольнім часі бы ём не знав, з чім ся займалі в такім маленькім місті. То моя єдина забава, — відповідать скромно Іван Понті.

На просьбу Палька, Понті взяв до рук гуслі і загравав єдну сонату од Моцарта. Прекрасно! Майстровскы! Палько із зачудованём слухав.

— Пане Понті! При такім майстровскім граню вы робите в склепі? Тадь ваше місце є на концертах! Не розумлю тому.

Таким способом Понті привбрів про себе молоде сердце Палька, котрый був гордый на приятельство такого школованого милого чоловіка.

• • •

Штефан Росток з Пейком скінчив ярну роботу. Весело пришов домів, выпряг коня, положив перед нёго дакус сіна, спрятав борону з плугом і в добрім настрою вступив до дому. Забыв на тяжку роботу, тай сійкі скінчив.

— Хвала Богу! — вздыхнув сі при вечері. — І ярь скінчена. Лем бы Бог поміг Палькову зложити экзамена. Оздай уж і нам ся оберне на ліпшы часы, а дашто можеме собі на стары дні загаздзавати.

— Дав бы Бог! Лем бы ты, Штефано, не позбавили учительства. Ты не маш экзаменты... Де же ся подіеме на стары дні?

— Де? Не выховали сьме порядно діти?

— Ідзі... На поносный хліб до рыхтарёвых? Або Палькови на обтяжності?

— Дай лем покой, дай! Дадуть мі дагде дяковство. А кідь ні, та купи-ме даяку хыжчину, і так не загинеме.

Вера, при вшыткім дяковскім панстві сі людайкове, за цілого свого жытя, не ужыли ніч, лем трапліня, старости. Од молодости ся траплять, роблять, шпорять, лем жебы діти до порядку привести, а на стары дні знова лем старости. Де ся дасть притулити? А усиловны, робітны были обидвое. Самы обышли ціле газдівство, так на полю, як і дома. Челядь не тримали, лем жебы меншы выдатки были. І добры родічі были, не про себе, но про діти свої жыли, мучили ся.

На Палька были горды. Він сі заслужив їх довіру. Як бы ніт! Кідь свяценик сын, ровесник Палька, іцё до семинаріі все просив грошы од родічів, а їх сын нелем сам ся заобышов зо вшыткым, але іцзі і їм штомісячно посылать поміч. Правда, не много, по дві-три златы, але посылать.

Тоты сыновы грошы бы не мав сумліня покельтовати. Складав до купочки. Учителка нераз говорила:

— Ах, Штефано, обыйдеме ся. Не буде то радость, кідь прийде скінчений домів, а ты му передаш ёго грошы? Ту, дітино, твій заробок, ай з уроками. Жебы єсь не ішов з отцёвского дому голоруч.

Стара ся од радости розплакала.

— Но, уж зась плачеш? — морсित ся на жену Росток, але сам ся скрутить ку дверям і втерать сі очі.

• • •

Нортвест — містечко таке, як і вшыткі америцькы міста. Гев-там по єден мурованый штирі-пятьштоковий дім, іншы з векшой части два-триштоковы з дочок, пестро выфарблены.

Жителі, як і у выходных штатах, з цілої Европы позганяный робітний народ. Цілий Бабілон! Ніт такого европского языка, котрый бы не было чути на улицях. Містечко не таке мале. Має скоро штиридцять тисяч жителів. Всякого роду фабрики, три майны забезпечують народ з хлібом. Найвекша фабрика з коло два тисяч робітниками vyrabлять авта. Робітниця якы сами творили місто.

Горы, обколесуючі місто, як стары люде говорят, были великыма лісами покрыты. Теперь вшытко пустошене, лем на грунку, над містом, як кібы памятка на стары часы зістала: два-триаковий лісик, забавный парк міста званого Плейсанти-Гілл. Поміджі стромы є выбудована танечна гала, а всередині лісика векше вычищене місце, де молодеж і діти ся грають з лоптов. Но тото місце ся лем здалека видить, же то є ліс. Яловы стромы ошарпаны, а на буковых тільки букв і сердець повырїзовали залюблены хлопці, же стромы не можуть ся розвивати.

Видно, тот лісик лем на тото зістав, жебы указати способность чоловіка пустошити. Так вызерать, як мала і рідка чуприна на лысій голові. Іцзі ани єдна пташка в тім лісі не заспівала. Выбили, выпустошили дочіста.

Під Плейсанти-Гіллом іцзі в тіні ліса стоїть мурованый домік у великій загороді коло автомобілової фабрики. В саді, окрема овоцных стромів, зеленины, множество квіток, а сам домік вызерать як єден атланок з руж. Ружы ся тягують горі сходами і по мурах.

В холодку, в колышучім ся креслі сидить двадцятьрічна молодка жена, вышивать білый платок і позерать ся на пятьрічного хлопчика, што ся колыше на деревянім коникови. В другім креслі сидить дас штиридцятьрічний хлоп, забраный до своїх думок, якбы ани не памятав, же ся находит міджі своєв родин.

— Павле дорогой, што з тобов? Ты з дня на день тихший.

— Серденько моє, — опамятав ся Павел. — Та ведь ты знаш, же я все такой був.

Притяг ку ній кресло і взяв ей обидві руки до своєї твердой, од тяжкой работы руки і притис ку своєї твари.

— Я знам, же ты зо мнов не можеш быти щастна. Ты — милого,

веселого духа, а я такой нудный, неприязный. Шкода, же твоє миле средце я привязав ку собі. Тото ня трапить!

— І то?... А што інше? Пол, дарлінг! (дорогий), ты знаш, же я тебе лем зато сі выбрала, же ты не такой був, як іншы наші молоды люде. Ты ся не лествиш коло мене, як іншы. Ты мі не говориш глупости, як іншы. Ты не ходив по пікніках, вылетных забавах, не курізовав дівчатам, як звикли робити наші вітроплахи. Навеце, прямо з дороги єсь ся мі выступляв. Я глядала твоє знакомство, а не ты моє. Я з твоїх очей виділа, же ты ня любиш. Виділа єм, як ся ты тепло і жадаючо позерав на мене почас работы. Я тебе хотіла за мужа, бо єм знала, же на твої силны руки ся могу сполягнути, а то на ціле жытя. Чом ся мі не звіриш, яка тяжоба лежить на твоім сердці.

На Павла вплинули женины слова. Він ей поціловав руку і тихо одповів:

— Видиш, Лізі, то моє нещастя. Я бы мав коло тебе веселым і бісідливим быти, а я то не знам, не могу свою любов ку тобі красныма словами выповісти. По шестёх роках ты уж мала часу ся з тым змірити. Я уж інакший не буду.

— Пол, дорогой, може ты вольба віце-президента нашої уніі беспокоїть? Мені говорят, же ты будеш єдногласно зволений.

— Ніт, сердце моє, я не жадный быти віце-президентом, радше зістану тым, кым єм. Моя плаца векша як віце-президентов, а ку тому з вами спокійно жыю і не могу вас охабляти на цілы тыждні.

— Папі, папі, смоть, што мій кінь зробив? — кричить малый хлопець сердито і в руці вказує выдертый хвіст із свого коника, а із завистёв позерать на деревяного коника. — Як я могу теперь на нім райтовати?

Родічі ся попозерають на малого яздца і на коня, своєї красы позбавленого, а наголос ся засміяли обидвое. Барз была смішна сцена. Мама, сміючі ся, взяла на руки дітину, обціловала ей і говорить:

— Дарлінг, каждый день ті куплю нового коня, лем най твій отець ся так сміє, як теперь. Тогды будеме щастны!

Павел Сміс, формен (ведучий) в автомобілової фабриці, з женов і єдиним дівчаком, судячі подля бісіды, анліцького повод, лем єдно бє до оч, же має нелем баюсы, але і повну бороду. Є то высокый, силный хлоп, з проникаючіма ясныма очима, з высокым челом, але з дакус сивыма волосами, контрастуючіма ку ёго молодій твари. Каждый рух енергій одбивать ёго самопознания.

Ёго жена Єлизавета тыж високого росту. Не дуже шумна, але кавевёвы очі має прекрасны, а кідь ся сміє, дві ямочки на лицях ей роблять іцзі краснов. Має все веселу дяку, же серьёзный муж ей нераз просить:

— Дарлінг, ноже ся засміє на мене! — А она, і нехотячі, мусить ся на свого мужа сміяти. — Ах, ты стара моя дітино! Чом ся не знаш і ты так на мене засміяти?

• • •

Павел Павел Сміс робить у фабриці вецє як дванадцять років. Зачинав лем з 35 робітниками в малім россягу. Перше авто він скінчив, а в короткім часі так выліпшив свою роботу, же приніс добре мено фабриці. На ёго пропозицію фабрикант за малу суму грошей одкупив од міста пять акрів землі. На вецє не мав, бояв ся, бо сі не довіряв, же діло буде успішне. Містечко нукало фабрикантови дванадцять акрів землі. Сам Павел, без грошей, в надії на успіх, купив на сплатку про себе два акры, а остатні одкупив єден Жыд і отворив фабрику на білизну.

Фабрикант, старший чоловік, теперь уж як великий богач, не раз говорил:

— Пол, кібы я тебе послушав, а осмілив бы ся вшытко одкупити, теперь уж штирі тисяч робітників бы у нас робило! Шкода! А кібы єсь ся попонаграв, з послідніма пять акрами, та днесь уж єсь мій партяк.

Павел ся на пів акрі красно збудовав. Єден акр продав на парцелу, а половину акра хоснує як загороду.

Фабрику не мож было дале росшырёвати, мусили ей будувати доры. Уж в першых роках, окрема хлопів, ай жены приїмали до работы. Міджі дівчатами пришла до фабрики слечна Ліз О'Доннел, около двадцятьрічна дівка, єдина дівка вдовіці.

На перший погляд не красавіца, но розумна, быстра дівка, котрой постава, красны очі і милый усмів вшыткым молодым почаровав. Вшыткы молоды хлопці ся коло ній крутили, каждый хотів з нёв говорити і з работы домів одпороваджати. Были до ній по уха залюблены.

Лемже она ся з никим не камаратила, хоць ку каждому приязна была, але каждого од себе знала надалеко тримати. Лем Павел Сміс, надзератель галы, в котрій і она робила, ей не курізовав. Та він ани не був бісідливый, з никим ся не бавив, не камаратив. Лемже она скоро звачіла, же є то серьёзный хлопець, од своєї работы частіше ся на ню позерать, як бы то при ёго функції мало быти.

І самы старшы робітниця з почливостёв ся односили ку своему майстрови. Він був ку каждому добрый і терпеливый, а кідь хтось штоська завинив, свою роботу не точно зробив, то з ним міджі штирём очима сі выдїскутовав, ай тогды тактно і по камаратськы. Кідь настали недорозуміня і розопрі міджі робітниками, то він знав разумно звадливых влагоїти і знова їх сприятелити. Без того, жебы над робітниками пановав, розказовав їм, все досяг то, што хотів.

Довіру робітників приобрів найліпше тым, же од никого не прияв ани найменший дар, ани іцзі єдну цїгаретлю, а к усиловным сполуробітникам був справедливый. У фабриці не терпів ніяку непристой-

ность проти женам. На ёго просьбу, з ёго галы вшыткы пусты жарты, бісіды і познамкы щезли.

— Панове! Вы каждый маеце жены, сестры, дівкы, а жадаеце, жебы ку ним мужы з почливостев ся односили! Я жадам і прошу од вас тоту саму почливість ку нашым сполупрацовнікам, міджі котрыма і такы ся найдуть, што не маюць ани отця, ани брата, жебы ся їх застали перед такыма атакамі. Хто не є джентылмен, тот не мать в нашій фабрыці місто.

Проти той просьбы і напаминаню нихто не міг выступити. З тым приобрів собі прихылность робітнічок. Но і сам фабрыкант ся з довіров к нёму односив. Нелем за порядок і за ёго честность, усилывность, але і за ёго повну лояльность, вірность.

• • •

У Жыдовій фабрыці вышли дівчата на штрайк. Просили підвишніа плацы і знизкіня робочіх годин. Правда, Жыд ани їх унію не хотів признати, а тым менше підвишніа плацу або години знизкіня. Подля їх прикладу выступили і робітници сілковні. Штрайк перешов і на іншы фабрыкы. Ціле місто было як в горячці.

Робітници по корчмах бісідовали о штраку і... пили. Выбрали сі єдну галу, де робили свої порады. І... ходили, бродили по місті, по забавах, марнили зашпорованы грошы в надії на перемогу.

Ту уж пятый день вшытко штрайкує, лем у автомобілці ся робить. В одділїню Павла Сміса цалком спокійно, але в других одділїнях уж то кыпить. Єден, другый охабив роботу, а ёго місце порожне зістало. Іншы штрайкуючі зачали розоберати справованя робітнічків автомобілкы, уж ай кричать за нима і называють їх скебами (штрайкоказами).

Кідь на пятый день Павел пришов до работы, такой видів неспокій на робітниках. Пару смілішых посідали і поставали на свої міста, а роботу не берут до рук. Вшыткы ся позерають на майстра. Тогды Сміс встав і при великій тихоті повів:

— Дамы і панове! Будьте спокійны! Я чую з вами! При вас ем був в добрых часах, а з вами буду і в планых. Прошу вас, почекайте втихости, покы ся верну. Будьме джентылменами в каждый одношіню.

З тым ся пувств ку дверям. Єден му зачав тлескати, а він ся к нёму обернув.

— На то я вас не просив. А цігаретлі прошу одложити. То проти порядку.

Вшыткы ся тихо засміяли, але послушали го.

Павел Сміс вступив до канцеларні свого хлібодавця. Тот засмучено му ішов настріч.

— Вы сьте выголосоли штрайк?

— Ніт, пане, іщі ніт! Я сам на властну одповідность пришов ку вам, пане! Довольте мі, жебы ем міг з вами отворено поговорити.

— Од тебе то чекам, Павле! Но, сядь собі.

— Вы мате теперь много ордерів (обіднавок), што і при спокійній роботі ледва буде мож выловити. Настане штрайк, а кідь потримле лем єден місяць, хоць вы, пане, не будете зруйнованы, але матеріално потерпите, а морально іщі веце. Вас робітници люблять, тримають в почливости дотеперь, але позад штрайку ся почливість мінить лем од залежности робітника ку хлібодавцеві. А то превелика розлука...

— Што думаеш, мій хлопче, мож вийти з той неприємности честным способом? Ты мі нераз добрі порадив, хотів бы я і теперь твій погляд чути.

— Пане! — на похвалу Сміс ся поклонив — Як ситуація теперь вызерать, так робітници штрайк выграють. Робітници по довгім покою свої спомінчы касы маюць повны. Завтра або напозавтра заштрайкують і кондукторы поулінных кар, пак і робітници приватных бізнисів, іщі ай робітници при електриці, при газі, при водных ставах. Знате, што то значить.

— А што кідь фабрыканты не пристануть на условія робітнічків і дошыкують собі із великих міст тільки робітных рук, як ім потрібно? Не выставлю я себе на сміх? — просить ся майстра Сміса.

— Ніт! Скебів собі можуть дати дошыковати, але штрайкарі їх до міста не припустять. А при насилстві кров потече. Робітници огорчены. При спокійнім штрайку будуть ся спокійно справовати, але на насилство будуть насилством одповідати.

— А ты што думаеш, мій хлопче?

— Вы, як єден з іншых, будьте к вашим робітникам великодушны. Довольте ім то, што іншы мусять собі через штрайк выдобити! Знизьте години з дванадцять на девять, хоць штрайкарі лем десять жадають. Дайте вашим робітникам на полуденок єдну годину одпочінку. Звыште денну плацу на десять процент.

— Та як то так? Я мам звыштити о десять процент, кідь штрайкарі жадають лем од пять до сім, а десятигодиновый робочій день?

— Вы, пане, ся полагодьте з вашыма робітниками, робте то вели-

додушно. Тым досягнете вірность і усилывность ваших робітнічків, а тото вашу страту богато вынагородить. Вірьте мі, же кідь штрайк довше потримать, то іншы фабрыканты іщі векшы уступкы будуть нуцены робити.

— А кідь штрайкарі зажакуть моім робітникам роботу і при вшыткых моїх концесіях?

— Вы ся, пане, на мене сполягните. Як мі ознакомили, став ем ся членом штрайкового выбору, таке мож заступити нашу фабрыку і вас, пане, лем мі довіряйте.

— Таке, мій хлопче, ты сам вшытко выбавиш з робітниками?

— Ніт, пане! Довольте, жебы я своїх робітнічків позвав на двір, а вы ку ним ся приговорьте з балкона, і ознамте ім вашы уступкы і доволїня.

— Так буде, мій хлопче! Послухам тя і теперь. Будеш зо мнов спокійный, — і потряс руку Павлови. — І хоць бы як діло допало, буду радый, кідь в неділю прийдеш ку мі на вечерю.

— Дякую вам, пане, за ласкавость. Я робив лем свою повинность в одношіню ку вам і ку своїм содругам-робітникам. Зато і не прийду. Не треба дати повод на гупы бісіды і обвинія. Но, жебы вы, пане, не думали, же я у своїм інтересі просив підвишніа плацы, то вам повідам, же я із своєв цалком дотеперь спокійный. Я самотный, веце мі не треба.

— Дость! Уж дость! — усміхнув ся старый фабрыкант. — То ся іщі увидити!

Пан Павел Сміс в мені фабрыканта выдав приказ, жебы скликали робітнічків на двір, сам ішов на своє одділїня.

— Вертам ся з добров новинов. Самы ся дізнате. Прошу вас, втихости ідыте на двір.

І уж сірена затрубіла штирїраз на робітнічків. З будинків ся лем так горнув народ. Смісовы люде ішли спокійно, а з іншых одділїнь были подразнены, бо сі думали, же і їх ведучі оголосили штрайк.

Лем што ся зышли на дворі, фабрыкант выступив на балкон, зняв перед нима калап і поздравив:

— Добре рано, діти!

Лем Смісове одділїня одповіло на поздрав, як то був звычай при таких стрїчах з босом.

На-ну! Обзерають ся іншы робітници, што то з нима? Мало-хто з них ся дотулил калапа, нихто ніч не одповідав.

— Діти, я з вами уж тринадцять років проживам. Вы мої стары робітници, памятаеце ся, з якими малыма средствами сьме зачинали? Ваша вірность і усилывность помогла з малой зробити велику фабрыку, а місто тридцять-тридцятьпять, велику армаду усилывных людей, дякуючі котрым нашы першокласны продукты сьте знамы по цілій Америці. Справовав ем ся ку вам, як ку своїм камаратам, помагав, де міг, і теперь ем охотный вашым жадостям уступкы зробити. Я бы ся ганьбив, кыбы вы із штрайком мусили добивати ся того, што вам на поліпшаня жывота потрібно!..

Робітници єден на другого зазеряють з недовіров. Та то не є звычай, жебы фабрыканты добровольно робили уступкы своїм робітникам! Што то з того буде?

А штрайкарі в місті кідь зачули голос фабрычной сірены, то штрайк сі самы по своему толковали. Дакотры ішли на стрїчу новым штрайкарям з автомобілкы. Інше зась мож было чути споза фабрычных рэшток.

— Може быти, же з вас не єден бы ся заганьбив за тото, же в нашій фабрыці треба штрайковати. Не штрайком, што не приносить хосен ани робітникам, ани хлібодавцям, никому ся честь не дасть, але спокійным рассуждованєм і хрістіанським сердцем, полагодьме ся самы міджі собов. Зато я вас, діти мої, дав скликати і мої уступкы вам предложу. Хто бы з тым не був спокійный, ний ся высловить ту, перед нами. То выжадує наша честь! Мам надій, же проти нашой злагоды ани єден з моїх робітнічків тайно не буде агітовати, бунтовати. Што хочете, вы самы приймете. А кідь вас будуть чужді бунтовати, порозумійте, же то не зато, жебы ся старали о вашу судьбу, але зо зависти. Зо злобы вас хотять до штрайку затягнути.

Міджі робітниками настало гробове тихо. Вшыткы ся позерають на свого пана і нетерпезливо чекають на ёго уступкы і їх пожадавкы.

— Робочій день встановлюю на девять годин. З того єдна година одпочінку на полуденок!

Вшыткы вздыхли і радостно попозерали на себе, як кыбы їх очі говорили: „Добрі зачинать наш старый. Веце обіцять, як штрайкарі просять.“

— Пристанете?

— Пристанеме! — могутно закричали вшыткы.

Языкова і літературна управа: **Марія МАЛЬЦОВСКА** ■

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів 24 америцкых долларів, І. класов — 29 долларів. Шефредактор: **Мігр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Колорова**, **ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова**, **ПгДр. Перістрачны** цісла: **MK SR 418/91, MİC 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в маю 2008 р.